

קידום אוריינות פיננסית

לצמצום פערים כלכליים וחיזוק משקי הבית בישראל

נייר מדיניות, יולי 2025

מנחה: ד"ר עידית קלישר

מחברים:

עתיר קאופמן (ת.ז 322662255)

תמרה מאירזון (ת.ז 323609966)

תוכן ענייניים

3.....	1. שאלת המדיניות ומטרות הנייר.....
4.....	2. רקע.....
4.....	2.1 הגדרת אוריינות פיננסית וחשיבותה.....
5.....	2.2 פערי אוריינות פיננסית בישראל.....
6.....	2.3 השלכות כלכליות של חוסר אוריינות פיננסית בישראל.....
7.....	2.4 מאמצי מדיניות לקידום אוריינות פיננסית בישראל.....
8.....	2.5 פערי כוח ותמריצים בשוק הפיננסי.....
9.....	3. סקירת ספרות.....
11.....	4. מסגרת החשיבה הכלכלית.....
11.....	4.1 פערי הבנה כלכלית ותחום קבלת החלטות של משקי בית.....
11.....	4.2 היבטים התנהגותיים.....
12.....	4.3 השקעה בהון אנושי וצמיחה אנדוגנית.....
13.....	4.4 התועלת מהשקעה באוריינות פיננסית.....
16.....	5. אסטרטגיה לאומית לאוריינות פיננסית: השוואה בין מדינתית.....
16.....	5.1 ניו זילנד.....
18.....	5.2 קנדה.....
20.....	5.3 אוסטרליה.....
23.....	5.4 תובנות מרכזיות מהמדינות הנבחרות.....
24.....	6. התאמות לישראל.....
24.....	6.1 ריבוי קבוצות ופערים חברתיים.....
24.....	6.2 התמקדות בצעירים.....
25.....	6.3 תנאים של אי ודאות.....
25.....	6.4 כלים דיגיטליים.....
26.....	6.5 חסמים מוסדיים ופוטנציאל לשותפויות בין מגזריות.....
27.....	7. מסקנות והמלצות.....
29.....	ביבליוגרפיה.....

1. שאלת המדיניות ומטרות הנייר

במציאות כלכלית המתאפיינת במורכבות פיננסית הולכת וגוברת, עלייה מתמשכת ביוקר המחיה והתרחבות השימוש באשראי, אוריינות פיננסית הפכה לתשתית הכרחית להתנהלות כלכלית אחראית ויציבה. מדובר במיומנות בסיסית לניהול תקציב, לתכנון כלכלי ארוך טווח ולהתמודדות עם סיכונים. על אף חשיבותה, רמות האוריינות הפיננסית בישראל נותרות נמוכות ביחס לממוצע במדינות המפותחות, ומתאפיינות בפערים בולטים בין קבוצות אוכלוסייה. כיום, חסרה בישראל אסטרטגיה לאומית סדורה ומקיפה לקידום אוריינות פיננסית בכלל הציבור.

שאלת המדיניות: כיצד ניתן לגבש ולהטמיע מדיניות לאומית לקידום אוריינות פיננסית בישראל, שתוביל לשיפור בחוסן הכלכלי של משקי הבית ולצמצום פערים כלכליים בין קבוצות אוכלוסייה שונות?

העבודה משלבת בין תובנות תיאורטיות מן הכלכלה, לרבות השקעה בהון אנושי, מודלים של צמיחה אנדוגנית וכלכלה התנהגותית, לבין ניתוח מדיניות השוואתי המבוסס על ניסיוןן של מדינות מובילות כגון ניו זילנד, קנדה ואוסטרליה. על בסיס שילוב זה מוצע מתווה לאסטרטגיה לאומית לקידום אוריינות פיננסית, שנועדה להפוך את האוריינות לכלי מערכתי לצמצום אישויוןן חברתי כלכלי ולחזוק מסוגלותם הפיננסית של משקי הבית בישראל.

עיקרי ההמלצות:

1. **שילוב חינוך פיננסי במערכת החינוך** - פיתוח תוכנית אחידה וארוכת טווח לשילוב אוריינות פיננסית כחלק אינטגרלי מהחינוך, תוך התאמה תרבותית והכשרת כוח הוראה ייעודי.
2. **הרחבת תוכניות ליווי כלכלי למשקי בית מוחלשים** - יישום מערך ליווי מותאם לעשירונים הנמוכים בדגש על תרגול, תמרוץ ושיתופי פעולה עם ארגוני חברה אזרחית או תוכניות ממשלתיות.
3. **פיתוח כלים דיגיטליים נגישים** - הקמת אפליקציה ממשלתית חנימית המרכזת מידע וכלים פיננסיים בסיסיים, לצרכי חינוך, העשרת ידע וניהול פיננסי אישי או משפחתי.
4. **התאמה תרבותית והכשרת יועצים קהילתיים** - פיתוח תכנים מותאמים לאוכלוסיות ייחודיות (ערבים, חרדים, עולים), והכשרת יועצים מתוך הקהילה עצמה.
5. **הקמת רשות לאומית לאוריינות פיננסית** - גוף מתכלל שיפעל לתכנון, יישום והערכה של המדיניות בשיתוף כלל הגורמים הרלוונטיים.
6. **הסדרה רגולטורית לחיזוק זכויות הצרכן הפיננסי** - חקיקה להגברת שקיפות, פישוט מוצרים פיננסיים, מניעת ניגודי עניינים, והטלת אחריות חברתית על מוסדות פיננסיים.
7. **פיתוח מערך מדידה שיטתי ומבוסס ראיות** - בניית מערכת ניטור להערכת רמות אוריינות והשפעת התערבויות, תוך שימוש במודלים כלכליים כגון SROI לצורך תיעדוף תקציבי.

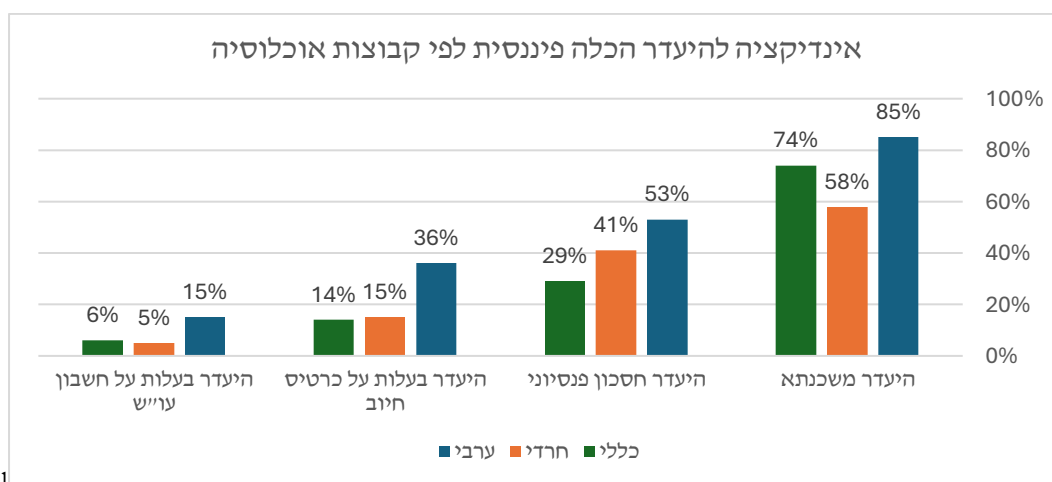
2.1 הגדרת אוריינות פיננסית וחשיבותה

לפי הגדרתו של ה-OECD, אוריינות פיננסית היא שילוב של מודעות, ידע, מיומנויות, עמדות והתנהגויות המאפשרים לפרטים לקבל החלטות מושכלות בנוגע להתנהלותם הכלכלית, מתוך מטרה לשפר את רווחתם האישית והחברתית. אדם בעל אוריינות פיננסית גבוהה מסוגל להבין מושגים מרכזיים כגון ריבית, אינפלציה, סיכון ופיזור; לקרוא ולהבין דוחות בנקאיים ודפי חשבון; לתכנן תקציב אישי או משפחתי; ולקבל החלטות מושכלות הנוגעות לחיסכון, להשקעה ולנטילת אשראי.

בעשורים האחרונים, חשיבות האוריינות הפיננסית גברה לנוכח העלייה במורכבות המוצרים והשירותים הפיננסיים, המעבר לאחריות אישית מוגברת בכל הנוגע לחיסכון פנסיוני, והתפשטות אמצעים כמו אשראי זמין ופלטפורמות להשקעות מקוונות. בהיעדר ידע וכלים מתאימים, פרטים עלולים להימנע משימוש באמצעים פיננסיים מתקדמים או לקבל החלטות שגויות – למשל, נטילת הלוואות בריבית גבוהה או הימנעות מהשקעות המניבות תשואה לאורך זמן. תופעות אלו עלולות להחריף את אי השוויון הכלכלי ולהותיר אוכלוסיות מסוימות מאחור במימון הזדמנויות כלכליות (van Rooij, Lusardi & Alessie, 2007).

עם זאת, ההבנה והיכולת לבחון מוצרים פיננסיים אינן מספקות בפני עצמן, שכן ללא נגישות ממשית לשירותים אלו, גם אדם בעל ידע פיננסי נרחב עלול להיות נחות מחוץ למערכת. מכאן נובעת חשיבותה של הכלה פיננסית, המוגדרת כזמינות שוויונית, הוגנת ובעלויות סבירות של שירותים פיננסיים עבור כלל האוכלוסייה, ובפרט עבור קבוצות מודרות או מוחלשות. שילוב של אוריינות פיננסית עם הכלה פיננסית מהווה תנאי הכרחי לבניית חוסן כלכלי בר-קיימא. ללא אוריינות, הכלה פיננסית עלולה להוביל לצריכת מוצרים מסוכנים או לא מתאימים; וללא הכלה, ידע פיננסי נשאר תיאורטי בלבד (צוות בין-משרדי לגיבוש תוכנית להגברת ההכלה הפיננסית, בנק ישראל, 2022).

תרשים 1: אינדיקציה להיעדר הכלה פיננסית לפי קבוצות אוכלוסייה בישראל

¹ דוח הכלה פיננסית, בנק ישראל, 2022, עיבוד המחברים.

2.2 פערי אוריינות פיננסית בישראל

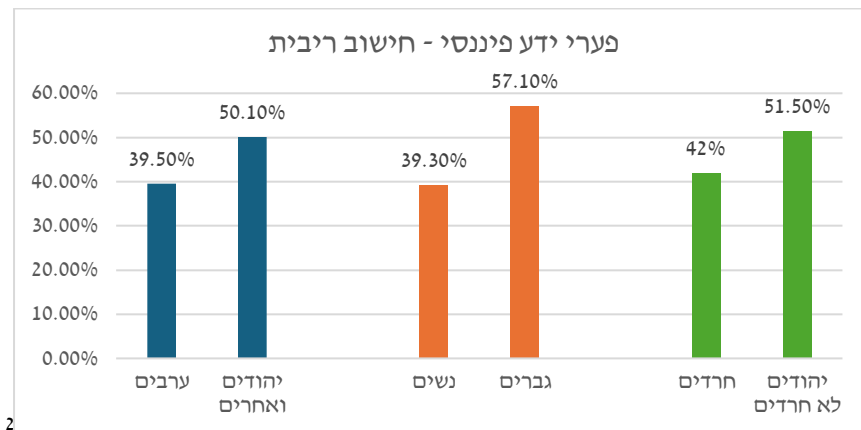
בשנת 2023 פרסם בנק ישראל את סקר אוריינות פיננסית, אשר בוצע בהתאם למסגרת המחקרית של ארגון ה-OECD (בנק ישראל, 2023). הסקר בחן את רמת האוריינות הפיננסית של האוכלוסייה הבוגרת בישראל תוך התמקדות בשלושה רכיבים: ידע פיננסי, התנהגות כלכלית בפועל, ועמדות כלפי התנהלות כספית. המדידה בוצעה במדגם מייצג של תושבים דוברי עברית בגילאי 20–74, ועל כן אינה כוללת אוכלוסיות שאינן שולטות בעברית, דבר שיש להביאו בחשבון בעת פרשנות הנתונים.

ברכיב הידע הפיננסי, שנבדק באמצעות שאלות על מושגים בסיסיים כגון ריבית, אינפלציה ופיזור סיכונים, נמצא כי רק 57% מהאוכלוסייה הכללית בישראל ענו נכונה על רוב השאלות, לעומת ממוצע של 67% במדינות ה-OECD. בתוך ישראל עצמה נצפו פערים ניכרים: החברה הערבית הציגה שיעור נמוך במיוחד של 43%, בעוד החברה הכללית (היהודית הלא חרדית) עמדה על 61%.

ברכיב ההתנהגות הפיננסית, שכלל הרגלים כמו תשלום חשבונות בזמן, התנהלות עם אשראי ונטייה לחיסכון, הציון הממוצע של הציבור הישראלי עמד על 79%. החברה הכללית השיגה 82%, החברה החרדית 80%, ואילו החברה הערבית רק 62%. במדד הגישה הפיננסית, המשקף עמדות כלפי אחריות כלכלית ודחיית סיפוקים, נצפה פער משמעותי: 64% בקרב החברה הכללית והחרדית, לעומת 37% בלבד בקרב החברה הערבית. שקלול של שלושת הרכיבים הניב ציון כולל של 69% עבור החברה הכללית, 70% עבור החברה החרדית, ו-47% בלבד עבור החברה הערבית.

נתונים אלה מקבלים חיזוק ועידון נוסף בנתוני הסקר החברתי של הלמ"ס לשנת 2024, שהתמקד לראשונה באוריינות פיננסית ונערך בשפות מגוונות. אחת משאלות הידע הפיננסי התמקדה בחישוב ריבית דריבית, כאשר 39.5% מהנשאלים הערבים ענו עליה נכון, לעומת 50.1% בקרב יתר האוכלוסייה. פערים דומים נצפו גם לפי מגדר: 39.3% מהנשים השיבו נכון לעומת 57.1% מהגברים, וכן בין חרדים (42%) ליהודים לא-חרדים (51.5%). גם בגזרת העמדות וההתנהגות, הסקר של הלמ"ס חשף פערים עמוקים. בקרב האוכלוסייה הערבית, 44% דיווחו כי יעדיפו להוציא כסף היום ולא לחסוך לעתיד, לעומת 21% בלבד בקרב יהודים.

תרשים 2: שיעור הצלחה בשאלה על חישוב ריבית דריבית לפי קבוצות אוכלוסייה (הלמ"ס, 2024)

² נתוני הלמ"ס 2024, עיבוד המחברים

2.3 השלכות כלכליות של חוסר אוריינות פיננסית

רמות נמוכות של אוריינות פיננסית באות לידי ביטוי בהתנהלות פיננסית המאופיינת בחוסן נמוך, נטייה לאי תכנון עתידי, ותלות גבוהה בגורמים חיצוניים. מצב זה מתבטא במיוחד בעתות משבר: משקי בית חסרי ידע פיננסי נוטים להחזיק פחות חסכונות, להיעזר פחות בכלים לצורך תכנון, ולהסתמך יותר על הלוואות בתנאים שאינם מיטביים.

מחקר שנערך בישראל בעקבות משבר הקורונה מצא כי כבר ערב המשבר, למשקי בית בעלי אוריינות פיננסית נמוכה היו פחות חסכונות זמינים, והם נפגעו כלכלית יותר מאחרים. בקרב משקי בית שהכנסתם נפגעה, 16% מבעלי אוריינות נמוכה נאלצו ליטול הלוואות, לעומת 10% בלבד מבעלי אוריינות גבוהה. יתרה מכך, רק אחד מכל שמונה משקי בית בישראל דיווח לאחר הסגר הראשון של 2020 כי הוא מסוגל לעמוד בהוצאה בלתי צפויה של 2,000 ₪ (לאופר והרררררר, 2021). ממצאים אלה ממחישים את היעדר כרית הביטחון הפיננסית של חלקים נרחבים בציבור.

ביטוי מובהק לפגיעות הנגרמת כתוצאה מאוריינות פיננסית נמוכה נוגע להתנהלות הפנסיונית, רכיב קריטי בביטחון הכלכלי ארוך הטווח של משקי בית. מחקר איכותני שנערך לאחרונה בישראל העלה ממצאים מדאיגים בנוגע לדפוסי הימנעות והתנתקות של ציבור רחב מהתמודדות עם מידע פנסיוני. משתתפים רבים דיווחו כי אינם יודעים כלל היכן מתנהל החיסכון הפנסיוני שלהם, מהו מסלול ההשקעה שבו הם מצויים או מהם דמי הניהול שהם משלמים. לא פחות מ-80% מהמרוויינים לא ידעו לציין האם הם נמצאים במסלול ברירת מחדל, ומעל מחציתם לא ידעו לפרט את הרכב ההשקעה או להבין את החיסכון הגלום בו (הוכמן, יוסף, מלול וקלעגיי, 2024).

המחקר מצביע על כך שהימנעות זו אינה נובעת רק מהיעדר ידע, אלא מהתמודדות רגשית קוגניטיבית עם שפה טכנית, עומס מידע, ותסכול מצטבר. דוחות הפנסיה מתוארים כמסמך מאיים קשה להבנה, והתחושה הנפוצה היא כי כל ניסיון להבין את המידע מסתיים בתחושת כישלון ואי מסוגלות. בנוסף, ריבוי הפלטפורמות המציעות מידע, כגון אתרי השוואה, פורטלים ממשלתיים וכתבות בתקשורת, מוביל לעיתים דווקא לתחושת בלבול, הצפה ודחיה של ההתמודדות עם המידע.

כתוצאה מכך, ישראלים רבים מוותרים בפועל על ניהול אקטיבי של החיסכון הפנסיוני שלהם. הם נותרים במסלולים לא מותאמים לצרכיהם, משלמים לעיתים דמי ניהול גבוהים מהממוצע, ואינם מודעים להשפעות ארוכות הטווח של בחירותיהם או של ברירת המחדל שנקבעה עבורם. מצב זה מחריף את הפערים הכלכליים בין קבוצות אוכלוסייה, פוגע ביכולת התכנון לעתיד, ותורם להגברת התלות בקצבאות בגיל הפרישה.

נתוני הסקר החברתי של הלמ"ס לשנת 2024 מאששים מגמה זו, רק כ-63% מהאוכלוסייה הכללית מחזיקים בחיסכון פנסיוני פעיל, מתוכם 38.5% מדווחים כי הם אינם שבעי רצון מהתכנון הפנסיוני שלהם. כלומר, גם בקרב אלו שחוסכים, רמת הביטחון והבהירות ביחס לתכנון הכלכלי לעתיד נותרת מוגבלת. כאשר הנתונים מפולחים לפי קבוצות אוכלוסייה, הפערים מתחדדים: רק 30.9% מהנשאלים הערבים דיווחו על חיסכון פנסיוני פעיל, לעומת 70.3% בקרב יתר האוכלוסייה – פער של כמעט 40 נקודות אחוז, המלמד על עומק אי השוויון בגישה למידע, למוצרים פיננסיים, ולהזדמנויות לתכנון עתידי.

ההשלכות של מצב זה אינן פרטיות בלבד. חוסר בחיסכון פנסיוני והיעדר תכנון כלכלי עצמאי מגבירים את התלות בקצבאות ממשלתיות, ומובילים להרחבת הוצאות הרווחה הציבוריות ולפגיעה ביציבות הפיסקלית

בטווח הארוך. המגמה מתחדדת נוכח התחזיות הדמוגרפיות, לפיהן שיעור האוכלוסיות הנתמכות (בפרט החברה החרדית והאוכלוסייה הערבית) צפוי לגדול בקצב גבוה מזה של כלל האוכלוסייה. המשך הפערים באוריינות פיננסית עלול להוביל לשחיקה ביחס שבין משלמי מיסים למקבלי תשלומים, ולהכביד עוד יותר על התקציב הציבורי.

2.4 מאמצי מדיניות לקידום אוריינות פיננסית בישראל

העיסוק הממשלתי באוריינות פיננסית בישראל החל בשנות ה-2000, במקביל להבנה הגוברת בדבר השפעת ההתנהלות הכלכלית של משקי בית על יציבות וחוסן לאומי. רפורמת בכר (2005) כללה סעיף להקמת קרן ממשלתית לחינוך פיננסי, אך זו לא יצאה לפועל בשל היעדר תקנות מפורטות וללא המשך תכנון תקציבי.

לאחר הצטרפות ישראל ל-OECD, התקבלה בשנת 2011 החלטת ממשלה 3926 שיצרה לראשונה תשתית לאסטרטגיה לאומית לחינוך פיננסי, בהובלת אגף שוק ההון במשרד האוצר. מסמך האסטרטגיה שפורסם ב-2012 התבסס על עקרונות OECD/INFE והציע גישה משולבת של ידע, מיומנויות ועמדות, אך יישומו נעצר בהדרגה עם קיצוץ תקציבי היחידה, עד לסגירתה בשנת 2018.

במערכת החינוך נעשו ניסיונות מוגבלים לשלב תכנים פיננסיים, בשנת 2011 הושק פיילוט בבתי ספר תיכוניים, ולאורך השנים התקיימו דיונים באשר לשילוב נושאים כלכליים במסגרת שיעורי כישורי חיים בבתי ספר יסודיים. אף על פי כן, החינוך הפיננסי לא הוסדר כתוכנית לימודים מחייבת ולא שולב בתוכנית הליבה, והוא נותר תלוי ברצון של מנהלות בתי ספר ויוזמות פרטניות של מורים ועמותות. מאז 2016 חלה ירידה ניכרת בעשייה, עקב היעדר תקצוב קבוע והיעדר גוף מתכלל שיאכוף מדיניות כוללת.

פריצת דרך מסוימת התרחשה עם החלטת ממשלה 550 משנת 2021, שגובשה במסגרת תוכנית החומש לפיתוח כלכלי-חברתי של החברה הערבית לשנים 2022-2026. ההחלטה הכירה לראשונה באופן מפורש בהכלה הפיננסית כתנאי להשתלבות כלכלית, וכללה מרכיב מובהק של חינוך פיננסי מותאם תרבותית ולשונית. בהתאם לכך, הוקצה תקציב ייעודי בגובה 15 מיליון ש"ח למהלך רב שנתי הכולל פיתוח תכניות חינוך פיננסי ממוקדות, שילוב תכנים פיננסיים בהכשרות מקצועיות, והנגשת מידע מותאם שפה ותרבות. לצורך הובלת המהלך הוקמה ועדה בין משרדית בראשות משרד האוצר ובשיתוף בנק ישראל, רשות שוק ההון, רשות ניירות ערך והרשות לפיתוח כלכלי של החברה הערבית במשרד לשוויון חברתי. הוועדה גיבשה עקרונות לפעולה, הכוללים הרחבת הנגישות לחשבונות בנק, כלים להתמודדות עם חובות, קידום אמצעי תשלום דיגיטליים, והעלאת מודעות לחיסכון ואשראי. נכון לשנת 2025, התקציבים הראשוניים הוקצו והנחת העבודה הושלמה, אך שלבי היישום טרם הבשילו לרמה מערכתית. חסרים מנגנוני מדידה והערכה שיטתיים, קיימים פערים בשיתוף פעולה בין-משרדי, ויכולת הביצוע ברשויות המקומיות מוגבלת. עם זאת, הכללת אוריינות פיננסית בהחלטת ממשלה רחבה נחשבת צעד מוסדי תקדימי, שיכול לשמש בסיס למדיניות לאומית כוללת.

בנוסף לפעילות הממשלה, פועלות יוזמות ציבוריות ופרטיות, בהן מדריכים לציבור מטעם בנק ישראל, אתר "משקיעים בקלות" של רשות ניירות ערך, וכן סדנאות שמובילים בנקים כחלק מאחריות תאגידית. עמותות פרטיות כגון "פעמונים" ו"לתת" מפעילות תוכניות להקניית כלים לניהול תקציב לאוכלוסיות מוחלשות. עם זאת, מרבית הפעילויות אינן נגישות לכלל האוכלוסיות הזקוקות להן ביותר, אינן מבוססות על תשתית לאומית אחידה, ולעיתים קרובות נעדרות מערך בקרה או נתוני אפקטיביות ארוכי טווח.

2.5 פערי כוח ותמריצים בשוק הפיננסי

לצד החסמים האישיים והחברתיים, יש להביא בחשבון גם את מבנה התמריצים והכוחות הפועלים בשוק הפיננסי עצמו. מוסדות פיננסיים נהנים מיתרון מובנה בגישה למידע, ביכולת השיווק ובשליטה במונחים מקצועיים. יתרון זה מאפשר להם להשפיע על התנהגות הצרכנים ולעיתים למקד את פעילותם בקידום מוצרים הרווחיים עבורם, גם אם אינם בהכרח מיטיבים עם הלקוח. כך למשל, מחקרים מראים כי יועצים פיננסיים נוטים להמליץ על מוצרים שאינם בהכרח האופטימליים עבור הלקוח, בשל תמריצים מוסתרים (Rand, Newman, & Wurzbacher, 2014).

בישראל, הבעיה הזו מקבלת ביטוי בולט בשימוש המצומצם שנעשה במוצרים בסיסיים לניהול נכון של כסף פנוי. הציבור מחזיק סכומי עתק בחשבונות עו"ש שאינם נושאים ריבית, מצב שאינו משתלם לצרכן אך רווחי למערכת הבנקאית, הנהנית מתשואה על כספים אלו מול בנק ישראל. על פי נתוני בנק ישראל, יתרות העו"ש עמדו בדצמבר 2024 על כ-540 מיליארד ש"ח, ותרמו חלק משמעותי לרווח שיא מצרפי של כ-29.6 מיליארד ש"ח שרשמו חמשת הבנקים הגדולים באותה שנה. הפיקוח על הבנקים מבצע בשנים האחרונות שורה של פעולות שונות במטרה להגביר את ההוגנות, התחרותיות ושקיפות המידע ללקוחות. חלק מהצעדים שנקטו: דרישה אל הבנקים לעידוד הסטה של כספים למוצרי חסכון נושאים ריבית (ובפרט פיתוח מנגנון הסטת כספים לפיקדון קצר טווח באופן אוטומטי), חובת פרסום שיעורי ריבית על פיקדונות וחשבונות עו"ש במבנה אחיד, חובת פיתוח מנגנון חיפוש מידע ממוקד עבור הלקוח. כמו כן הושם דגש על פעילות הציבור בניירות ערך – הנגשת שוק ההון לציבור הרחב, קידום תחרותיות וחובת גילוי עלויות השירותים על בסיס חודשי. צעדים אלו מדגישים את חוסר המסוגלות של הצרכן הממוצע בניהול השירותים הפיננסיים שברשותו, חישוב עלותם בפועל ובהשוואה אל שירותי המתחרים (בנק ישראל, 2025).

ניגודי אינטרסים במערכת הפיננסית עלולים להוביל לשורה של השלכות מאקרו כלכליות בעלות משקל מהותי. ראשית, הם פוגעים ביעילות היווי ההון במשק. כאשר מוסדות פיננסיים מקדמים מוצרים על בסיס רווחיותם ולא על פי התאמתם ללקוח, הון פרטי מופנה לאפיקים בעלי ערך כלכלי נמוך ובכך נפגעת הצמיחה הפוטנציאלית של המשק כולו. שנית, נגרמת שחיקה מתמשכת באמון הציבור במערכת הפיננסית. חוסר אמון זה מוביל לירידה בהשתתפות בשוק ההון, להימנעות מהשקעה לטווח ארוך, ולהחזקת יתר של כספים באפיקים נזילים אך בלתי יעילים, דבר שמפחית את רמת החיסכון הלאומי ופוגע ביציבות הפיננסית של משקי בית. שלישית, ניגודי העניינים מעמיקים את אי השוויון הכלכלי: בעלי השכלה פיננסית או נגישות לייעוץ עצמאי נהנים ממוצרים מותאמים ותנאים מועדפים, בעוד שאחרים נחשפים לעלות עודפת, סיכונים מיותרים או הפסדי תשואה לאורך זמן, מה שמוביל להבדלים בהון ובהזדמנויות כלכליות. לבסוף, בטווח הארוך נגרמת גם פגיעה תקציבית, כאשר תכנון פיננסי לקוי מוביל לתלות מוגברת של הציבור במנגנוני סיוע ממשלתיים, במיוחד בתחום הפנסיוני, דבר שמכביד על מערכות הרווחה ומצמצם את הגמישות התקציבית של המדינה.

בסביבה פיננסית המאופיינת בפערי מידע, תמריצים מעוותים וניגודי עניינים מובנים, אוריינות פיננסית הופכת לא רק לכלי אישי עבור הפרט, אלא למנגנון הגנה חיוני ברמה המערכתית. חיזוק יכולת ההבנה, ההשוואה והביקורת של הציבור הוא תנאי מוקדם לצמצום אי שוויון, לשיפור איכות קבלת ההחלטות, ולהגנה אפקטיבית על זכויות הצרכן הפיננסי.

3. סקירת ספרות

המחקר האקדמי מצביע בעקביות על כך שאוריינות פיננסית מהווה משתנה בעל השפעה ממשית על התנהגות כלכלית של יחידים ומשקי בית. בעולם שבו ניהול פיננסי אישי נעשה מורכב יותר, שבו חלה העברת אחריות רבה מהמדינה אל הפרט, ואמצעים דיגיטליים הופכים את השירותים הפיננסיים לנגישים אך גם מבלבלים יותר, הבנת מושגים פיננסיים בסיסיים ורכישת מיומנויות קבלת החלטות נבונה הפכו לכישור בסיסי בר קיימא. ככל שרמת האוריינות גבוהה יותר, כך נמצא סיכוי גבוה יותר להתנהלות אחראית, לחיסכון יציב ולהפחתת הסתמכות על אשראי יקר (Lusardi & Mitchell, 2011; Hastings, Madrian, & Skimmyhorn, 2012).

ממצאים אמפיריים מצביעים על כך שתוכניות חינוך פיננסי מצליחות להעלות בצורה מובהקת את רמת הידע של המשתתפים. מטא-אנליזה רחבת היקף שבוצעה בשנת 2020 וכללה 76 ניסויים אקראיים מבוקרים בקרב למעלה מ-160,000 משתתפים מצאה השפעה חיובית יציבה של תוכניות חינוך פיננסי על רכישת ידע. גודל האפקט שנמצא היה דומה להתערבויות בתחומי מתמטיקה וקריאה, גם לאחר בקרה על משתני רקע כמו גיל, השכלה והכנסה. לצד זאת, מובהר כי העלאת רמת הידע לבדה אינה תמיד מספיקה כדי לחולל שינוי התנהגותי (Kaiser, Lusardi, Menkhoff, & Urban, 2020).

התנהגות כלכלית בפועל מושפעת ממגוון משתנים נוספים, בהם יכולת תרגום הידע לכלים מעשיים, תמריצים סביבתיים והקשר חברתי. מחקרים מראים שתוכניות שמלוות בהסברים פשוטים, תרגול מעשי וכללי אצבע נגישים נוטות להשפיע באופן אפקטיבי יותר לעומת תוכניות תיאורטיות בלבד. לדוגמה, הסבר קצר על משמעות ריבית אפקטיבית נמצא כבעל השפעה גבוהה יותר מאשר העברת ידע מתמטי (Hastings et al., 2012). עם זאת, מחקרים גם מזהירים מפני דעיכה של ההשפעה לאורך זמן, אם התוכנית אינה נתמכת באמצעים משלימים כגון ייעוץ אישי, חיזוק קהילתי או תמריצים (Fernandes, Lynch, & Netemeyer, 2014).

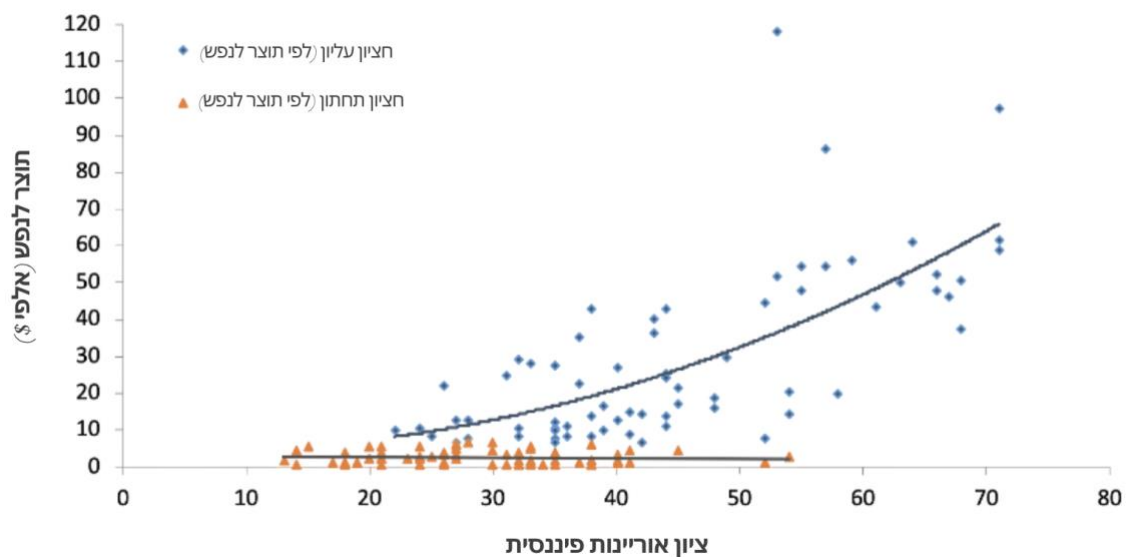
מחקרי אורך מספקים עדות לכך שהשפעות חיוביות עשויות להישמר כאשר התוכנית מתמשכת ומשולבת במסגרות חיים מרכזיות. מחקר בברזיל שבחן בני נוער שהשתתפו בתוכנית חינוך פיננסי מצא, תשע שנים לאחר ההתערבות, תוצאות חיוביות משמעותיות כגון ירידה בשימוש באשראי יקר, עלייה ביזמות עסקית ונטייה גבוהה יותר לבחירות צרכניות מושכלות. תוצאות דומות דווחו גם במדינות מערביות, לרוב כאשר הייתה עקביות בהעברת התוכן וחיזוק של ההתנסות לאורך זמן (Bruhn et al., 2022).

הספרות המחקרית עוסקת גם בפערים מגדריים עקביים בתחום זה. נשים, בממוצע, מדווחות על רמות אוריינות נמוכות יותר, ולעיתים נוטות לבחור בתשובות מסויגות כמו "לא יודעת", גם כאשר רמת הידע בפועל דומה לזו של גברים (Lusardi & Mitchell, 2011). מחקרים מייחסים זאת לא רק להבדלים בהזדמנויות השכלה או תעסוקה, אלא גם להבדלים בתחושת הביטחון העצמי ובייצוג. מנגד, נשים נמצאו לעיתים כבעלות דפוסי חיסכון עקביים יותר, נטייה להימנע מסיכונים מוגזמים, והתנהלות זהירה (OECD, 2020).

ההתקדמות הטכנולוגית מציעה אפשרויות מגוונות להנגשת ידע, כגון אפליקציות לניהול תקציב, סימולטורים אינטראקטיביים, הרצאות מקוונות ותכנים ברשתות חברתיות הפכו כלים נגישים ללמידה עצמאית. עם זאת, מחקרים מצביעים על כך שהנגשה טכנולוגית בלבד אינה מספיקה, ולעיתים אף מרחיבה פערים כאשר חסרה אוריינות דיגיטלית בסיסית. הצלחת הכלים הללו תלויה בין השאר בממשק אינטואיטיבי, תמריצים ברורים לתרגול, וסביבת למידה תומכת (Hastings et al., 2012).

ניכר כי אוריינות פיננסית אינה משפיעה רק על הפרט, אלא מתקיימים קשרים בולטים בינה לבין משתנים מקרו כלכליים רחבים יותר. כך למשל, מחקרים מצאו כי מדינות שבהן רמת האוריינות הפיננסית גבוהה מאופיינות לרוב גם בתוצר לנפש גבוה יותר, שיעורי חיסכון פרטיים גבוהים יותר, ורמות התנהלות פיננסית יציבה יותר בקרב משקי הבית. בנוסף, נמצא קשר שלילי מובהק בין רמות אוריינות פיננסית לבין מדדי עוני ואי שוויון כלכלי, כך שברמות אוריינות גבוהות יותר נמדדים מדדי גייני נמוכים יותר ושיעורי עוני מופחתים. עם זאת, חשוב להבהיר כי קשרים אלו מבוססים על ניתוח מתאם ואינם מעידים בהכרח על סיבתיות. ייתכן כי מדינות בעלות תוצר גבוה משקיעות יותר בחינוך פיננסי, או שנהנות מתנאים מוסדיים אשר תורמים הן לאוריינות והן לרווחה כלכלית, ולכן יש לפרש את הממצאים בזהירות (Demertzis & Batsaikhan, 2018).

תרשים 3: קשר בין אוריינות פיננסית לתוצר לנפש – השוואה בין מדינות בחציון העליון והתחתון

3

³ מקור: הבנק העולמי, עיבוד המחברים.

4. מסגרת החשיבה הכלכלית

על מנת לעצב מדיניות ציבורית לקידום אוריינות פיננסית, יש להבין את המנגנונים הכלכליים שבאמצעותם שיפור בידע ובכישורים פיננסיים משפיע על הפרט, על השוק הפיננסי ודרכו על רווחת המשק. פרק זה מציג את מסגרת החשיבה הכלכלית התומכת בהשקעה ממשלתית באוריינות פיננסית, תוך שילוב בין שלוש רמות ניתוח מרכזיות:

- ברמה המיקרו כלכלית: נבחנים מודלים של קבלת החלטות של משקי בית לאורך מחזור החיים, וניתוח הפער בין התנהגות רציונלית לבין מציאות כלכלית מורכבת.
- ברמה ההתנהגותית: נידונים ממצאים מהכלכלה ההתנהגותית המצביעים על ההשפעות של הטיות קוגניטיביות, מגבלות רציונליות והרגלים שגויים.
- ברמה המאקרו כלכלית: מוצגת גישת הצמיחה האנדוגנית, המזהה את האוריינות הפיננסית כרכיב של הון אנושי, בעל פוטנציאל לתרום לצמיחה, ליעילות ולצמצום פערים.

4.1 פערי הבנה כלכלית ותחום קבלת החלטות של משקי בית

מודל מחזור החיים של Ando-ו Modigliani, מניח כי צרכנים פועלים באופן רציונלי לאורך חייהם על מנת למקסם את התועלת המצטברת שלהם, תוך תכנון אופטימלי של צריכה וחסכון בהתבסס על הכנסותיהם ושווי נכסיהם. על פי המודל, משקי בית מבינים את ערך הזמן של כסף, בוחנים סיכונים מול תשואות, ומקבלים על בסיס החלטות מושכלות בנוגע להשקעה, חיסכון וצריכה.

עם זאת, בפועל התנהגות הפרטים רחוקה מלהיות רציונלית במלואה. צרכנים רבים אינם מבינים את תנאי העסקאות הפיננסיות, מתקשים להשוות בין מוצרים פיננסיים, ולעיתים נחשפים לשיווק אגרסיבי מצד גופים בעלי יתרון במידע ובניסיון. במצבים אלה, מתקיימים פערים בהבנה הכלכלית בין מוסדות פיננסיים לציבור, אשר יוצרים אפקט דומה ל**מידע איסימטרי**. לא מדובר בהכרח בהסתרה מכוונת של מידע, אלא בחוסר יכולת של צרכנים לפרש ולהעריך את המשמעויות הכלכליות של החלטותיהם. פערים אלה מצדיקים התערבות ממשלתית בדמות חינוך פיננסי, שנועד להקנות כלים לציבור, להפחית פגיעות כלכלית, ולחזק את עקרונות קבלת החלטות הרציונלית שהמודלים הכלכליים מניחים.

פערים אלה מהווים בפועל כשל שוק, שכן הם מונעים מהפרטים לקבל החלטות מיטביות, ומובילים להקצאה בלתי יעילה של משאבים, לחשיפת יתר לסיכונים ולתלות באשראי יקר או בקצבאות ציבוריות. הם מצדיקים התערבות ממשלתית שנועדה לצמצם את פערי הידע, לחזק את כושר ההבנה וההשוואה של הציבור, ולתמוך בהתנהלות כלכלית אחראית ורווחית.

4.2 היבטים התנהגותיים

ממצאי הכלכלה ההתנהגותית מצביעים על כך שידע פיננסי, אף שהוא תנאי בסיסי והכרחי להתנהלות כלכלית נכונה, אינו ערובה לשינוי בפועל של התנהגות פיננסית. בני אדם אינם מקבלים החלטות כיחידים רציונליים הפועלים להשגת תועלת מרבית, אלא מושפעים ממגוון של הטיות קוגניטיביות, דפוסי חשיבה לא רציונליים, הרגלים שגויים וקושי בעיבוד מידע.

הטיות מוכרות כמו העדפת ההווה, אופטימיות יתר, ביטחון עצמי מופרז ונטייה להימנע מהחלטות כלכליות מורכבות, ממשיכות להשפיע גם בקרב בעלי אוריינות פיננסית גבוהה יחסית. במילים אחרות, הידע לבדו אינו מספיק, אנשים עשויים לדעת כיצד נכון לחסוך או להשוות ריביות, אך לא לפעול בהתאם.

אוריינות פיננסית אפקטיבית צריכה לכלול לא רק ידע טכני אלא גם מודעות להטיות, אסטרטגיות לניהול עצמי, ועיצוב סביבות החלטה שמעודדות התנהגות רצויה. כך למשל, הבנת ערך הריבית דריבית עשויה לעודד חיסכון מוקדם, אך תכנון אוטומטי של הוראות קבע ומסגור מטרות חיסכון באופן רגשי עשויים לשפר את הסיכוי למימוש בפועל.

4.3 השקעה בהון אנושי וצמיחה אנדוגנית

תיאוריות של צמיחה אנדוגנית התפתחו מתוך הביקורת על המודלים הקלאסיים, אשר התייחסו לגורמי צמיחה כמו טכנולוגיה או ידע כאל משתנים חיצוניים שאינם מושפעים מהתנהגות המשק. לעומת זאת, גישת הצמיחה האנדוגנית גורסת כי מקורות הצמיחה ארוכת הטווח טמונים בתוך המערכת הכלכלית עצמה – ובפרט, דרך השקעה בהון אנושי, חדשנות, ידע ומחקר ופיתוח.

כך למשל, במודל של פול רומר (1990), רעיונות חדשים הנוצרים כתוצאה מהשקעה במו"פ מהווים מנוע עיקרי לצמיחה, שכן הם משפרים את פריון המשק לאורך זמן. מודלים מוקדמים יותר, כמו של לוקאס (1988) ואוזוזה (1965), התמקדו בהשפעת ההון האנושי הנרכש (דרך השכלה, מיומנויות וכישורים), על קצב הצמיחה. ההנחה המשותפת היא שככל שמשק משקיע יותר בהון אנושי, כך גדלים סיכוייו לשפר את רמת החיים בטווח הארוך, להפחית אי שוויון ולהגביר את כושר ההשתלבות הכלכלית של פרטים.

על בסיס גישות אלה, מציעים קלקניו, מרסיליו ובוציי (Calcagno, Marsiglio & Bucci, 2022) מסגרת תיאורטית חדשה, השוזרת את האוריינות הפיננסית כחלק בלתי נפרד מהשקעה בהון אנושי. במודל שלהם, כל פרט מקצה את זמנו בין שלוש פעילויות עיקריות: עבודה לשם הכנסה מיידית, לימודים כלליים לפיתוח פריון העבודה, ולימודים פיננסיים – לשם שיפור יכולתו לקבל החלטות כלכליות. מכיוון שהזמן מהווה משאב מוגבל, מתקיים פיצול טבעי של הקצאתו, והאופטימום האישי מושג כאשר התמורה השולית מכל פעילות משתווה.

עם זאת, המודל גם מדגיש את השפעתם של מגבלות כלכליות, ובהן מגבלות נזילות והעדפת ההווה, אשר דוחפות פרטים (ובמיוחד משקי בית מעוטי הכנסה) להעדיף עבודה מיידית על פני השקעה בלמידה, אף אם זו תניב תשואה גבוהה בטווח הארוך. אוכלוסיות אלה, שהן גם החשופות ביותר לפגיעות פיננסיות ולכשלים בקבלת החלטות כלכליות, נאלצות לדחות את ההשקעה בידע פיננסי בשל אילוצי קיום, דבר שמנציח את מעגל אי השוויון. כך, דווקא האוכלוסיות שלהן יש את הפוטנציאל הרב ביותר להרוויח מהשקעה באוריינות פיננסית הן גם אלה שנמנעות ממנה בפועל, בהיעדר מענה ציבורי מתאים.

המודל מצביע על כך שההשפעה של השכלה פיננסית שונה מזו של השכלה כללית: בעוד שהשכלה כללית משפרת בעיקר את הפריון בשוק העבודה, השכלה פיננסית משפיעה על הדרך שבה מנוהל ההון האישי לאורך זמן. משקי בית בעלי רמת אוריינות פיננסית גבוהה צפויים לקבל החלטות טובות יותר בנוגע לחיסכון, אשראי והשקעה; להימנע מהתחייבויות לא אחראיות; ולהקצות את המשאבים שברשותם בעילות. תוצאה זו משפרת לא רק את רווחתם האישית אלא גם תורמת ליציבות המערכת הפיננסית במשק.

לצד זאת, המודל מדגיש את חשיבות העיתוי: בגיל צעיר, יש יתרון ברור להשקעה בלימודים פיננסיים, שכן החלטות כלכליות בגיל זה משפיעות באופן מצטבר לאורך השנים (למשל באמצעות אפקט הריבית דריבית). בפועל, רבים מהצעירים אינם מזהים תועלת מיידית בהשקעה זו, ולכן אינם נוטים לרכוש ידע פיננסי. מצב זה יוצר פער בין התועלת החברתית של ההשקעה לבין הנטייה הפרטית להימנע ממנה.

מסקנת החוקרים היא כי כאשר קיימות תועלות חיצוניות ברמת המשק (כמו שיפור ביציבות הפיננסית והקצאת הון יעילה יותר התורמת להיווי הון אופטימלי במשק) מתקיים פער בין הרמה הרצויה של השקעה באוריינות פיננסית מבחינת החברה לבין רמת ההשקעה שהפרטים מבצעים בפועל. פער זה מהווה ביטוי מובהק של כשל שוק, ומצדיק התערבות ציבורית באמצעות סבסוד, חינוך יזום או תמריצים.

4.4 התועלת מהשקעה באוריינות פיננסית

השקעה באוריינות פיננסית נתפסת לעיתים כהתערבות חינוכית בלבד, אך למעשה מדובר בהשקעה הניתנת לכימות כלכלי, בעלת תרומה פוטנציאלית משמעותית למשקי בית, לשוק העבודה ולמערכת הציבורית. אחת הדרכים האפקטיביות להערכת תרומה זו היא באמצעות מדד **SROI – Social Return on Investment**, אשר מבטא את התשואה החברתית המתקבלת על כל שקל שמושקע בהתערבות חברתית.

שיטת SROI מבוססת על תהליך סדור הכולל זיהוי **תועלות ישירות** (למשל: ירידה בהוצאות, הגדלת הכנסות, שיפור בניהול תקציב) ו**תועלות עקיפות** (כגון: הפחתת תלות בקצבאות, גידול בתקבולי מס, חיסכון בהוצאות ציבוריות), והמתן לערכים כספיים. חיבור כלל התועלות והשוואתן לעלות ההשקעה מניב יחס תשואה – המאפשר לבחון את הכדאיות הפיסקלית של ההתערבות.

אחת ההתערבויות הבולטות שנמדדו בישראל לפי גישת SROI היא תוכנית הליווי של עמותת פעמונים. אף שתוכנית זו אינה מייצגת השקעה באוריינות פיננסית פורמלית, אלא ליווי אישי למשפחות במצוקה כלכלית, היא מהווה מקרה בוחן רלוונטי שכן היא כוללת רכיבים מרכזיים של אוריינות פיננסית: שיפור בידע פיננסי, תרגול כלים תקציביים, שינוי דפוסי צריכה ויצירת חוסן כלכלי.

הערכת ההשפעה החברתית שביצעה העמותה העלתה את הממצאים הבאים:

- **עלות ממוצעת למשפחה:** כ-8,753 ₪.
- **משך הליווי:** כ-8.4 חודשים.
- **יעילות הליווי:** מלאה במהלך תהליך הליווי, פוחתת בחצי עד 3 שנים מסיום הליווי, ושנה נוספת בה יעילות הליווי מתמצה.
- **תועלת מצטברת (מהוונת על בסיס יעילות הליווי):** כ-71,280 ₪.
- **יחס תשואה – SROI:** 8.15 (כלומר, כל שקל שהושקע הניב תועלות מצטברות של 8.15 ₪).

מבין רכיבי התועלת שנמדדו, 85.6% היו תועלות ישירות (שיפור במצב הכלכלי של המשפחה), ו-14.4% תועלות עקיפות (כגון חיסכון תקציבי במערכות הבריאות והרווחה, גידול בהכנסות ממסים והשפעות בין-דוריות). קיימות מספר תועלות נוספות שאינן ניתנות לכימות ולכן לא נכללות בניתוח זה.

בהתבסס על נתוני המודל של פעמונים, ביצענו סימולציה המדמה שלוש רמות שונות של תשואה חברתית (נמוכה, בינונית וגבוהה) עבור תוכנית שתופעל בהיקף של 25,000 משקי בית. מספר זה נבחר לצורכי המחשה בלבד, אך הוא מייצג באופן סביר תוכנית ממשלתית ממוקדת שתכוון למשקי בית מהעשירונים התחתונים – קבוצה המאופיינת ברמות נמוכות יותר של אוריינות פיננסית, תדירות גבוהה יותר של התנהלות כלכלית שברירית, ותלות גוברת במערכות התמיכה הציבוריות.

מעבר לשיקול החברתי, יש כאן צידוק כלכלי מובהק: לפי תאוריית הצמיחה האנדוגנית, השקעה בהון אנושי ובכלים לשיפור ההתנהגות הפיננסית נושאת תשואה שולית גבוהה יותר כאשר היא מופנית לאוכלוסיות שמצויות רחוק יותר ממיצוי הפוטנציאל הכלכלי שלהן, במיוחד כאשר אלו כפופים למגבלת נזילות המאלצת תיעודף עבודה על פני רכישת ידע. מיקוד באוכלוסייה זו מגביר את האפקטיביות התקציבית של ההשקעה, שכן סביר שהשיפור בתפקוד הכלכלי של משקי הבית יתורגם לעלייה בהכנסות, חיסכון בהוצאות ציבוריות, ולכניסה הדרגתית למעגל המס. בנוסף, התמקדות באוכלוסיות אלו מבטיחה כי משקי בית אשר לא היו רוכשים ידע פיננסי ללא התערבות ממשלתית בשל מגבלת נזילות, יזכו להכוונה ולרכישת כלים שבלעדיהם היו נותרים מאחור.

הסימולציה בוחנת את התועלת הישירה למשפחות, את התועלת העקיפה למערכת הציבורית, ואת סך התרומה הכלכלית למשק, תוך חישוב העודף התקציבי הישיר לממשלה.

טבלה 1: השפעת רמות שונות של SROI על התועלת הציבורית מהשקעה באוריינות פיננסית

מיליוני ₪	משפחות	עלות	תועלת ישירה	תועלת עקיפה	סך תועלת	עודף למערכת המס
(נמוך) 3 SROI=	25,000	218.83	561.94	94.53	656.48	- 124.29
(נק' איזון) 6.944 SROI=	25,000	218.83	1,300.9	218.83	1,519.72	0
(גבוה) 8.15 SROI=	25,000	218.83	1,526.6	256.81	1,783.42	37.99

מהניתוח עולה כי ברמת SROI של 6.944 מתקבלת נקודת איזון פיסקלית – כלומר, התועלת העקיפה לבדה מכסה את עלות ההשקעה הציבורית, גם מבלי להביא בחשבון את התרומה הישירה למשק הבית. למעשה, מדובר בנקודת איזון שבה כל תוכנית שתשיג רמת תשואה גבוהה ממנה תניב לא רק שיפור כלכלי למשפחות, אלא גם עודף תקציבי נטו לממשלה, תוך צמצום עומסים על מערכות הבריאות והרווחה.

מנקודת מבט של מדיניות תקציבית, מדובר גם בקו שוויון פיסקלי, שבו לא נוצר עיוות חלוקתי: אין כאן סבסוד של קבוצה אחת על ידי כלל הציבור, שכן ההשקעה מתקזזת במלואה באמצעות התועלות העקיפות שנוצרות למשק. בכך נמנע מצב שבו משלם המסים מממן תוכנית שאין לה החזר ציבורי, וההשקעה באוכלוסייה מוחלשת מתגלה כצעד פיסקלי שקול, ולא רק חברתי.

הנתונים ממודל פעמונים ממחישים את הפוטנציאל הכלכלי של התערבויות המקדמות אוריינות פיננסית, גם אם אינן מתבצעות במסגרת חינוך פורמלי. על אף שתוכנית הליווי של פעמונים פונה לאוכלוסייה מצומצמת ונשענת על עבודה אישית עם משפחות, היא מדגימה כיצד השקעת משאבים בהגברת הידע, שינוי דפוסי התנהגות והגברת השליטה התקציבית - אינה משפרת רק את רווחת הפרט, אלא גם תורמות לתפקוד מערכת יעיל תוך פוטנציאל לתשואה חיובית ומשמעותית עבור המשק כולו.

לפיכך, מקרה פעמונים אינו מהווה תבנית למדיניות כוללת, אך הוא מספק תמיכה לכך שהתערבויות בעלות אפקט התנהגותי מדיד יכולות להיבחן באופן כלכלי, ולשמש עוגן לתכנון אסטרטגי. על בסיס עיקרון זה ניתן לפתח סל כלים ממשלתי לקידום אוריינות פיננסית, הכולל מגוון מודלים משלימים: תכניות לימוד לבתי הספר, סדנאות והדרכות לאוכלוסיות יעד, ליווי קבוצתי או אישי, ויישומים דיגיטליים אינטראקטיביים. כל אחד מהמודלים ייבחן לפי פרמטרים של עלות, תרומה ישירה למשק הבית, והשפעה עקיפה על מערכות ציבוריות. יישום שיטתי של מדדי SROI בתכנון, בבקרה ובמדידה של כלים אלו, יאפשר לא רק לבחון את יעילותם החינוכית, אלא גם לאמוד את תרומתם הפיסקלית למשק לצורך בחינת הכדאיות הכלכלית שלהן.

5. אסטרטגיה לאומית לאוריינות פיננסית: השוואה בין מדינתית

בעשורים האחרונים, גוברת ההכרה ברחבי העולם בכך שאוריינות פיננסית היא רכיב מרכזי בחוסן הכלכלי של משקי הבית, ביכולת לצמצם פערים חברתיים ולהגביר את ההכלה הפיננסית. מגמה זו באה לידי ביטוי בגיבושן של אסטרטגיות לאומיות במדינות רבות, אשר מטרתן להקנות לאזרחים כלים מעשיים להתמודדות עם מציאות כלכלית משתנה. האסטרטגיות מבוססות לרוב על הנחת יסוד משותפת: ידע טכני בלבד אינו מספיק לשיפור התנהלות פיננסית, יש ליצור מערך רב ממדי המשלב חינוך, תודעה, רגולציה, תרגול ותשתית מערכתית תומכת. על מנת לגבש אסטרטגיה לאומית לאוריינות פיננסית בישראל, ביצענו ניתוח השוואתי בין מדינות אשר פיתחו מודלים לקידום אוריינות פיננסית בכלל האוכלוסייה ובקרב קבוצות מודרות בפרט. בפרק זה בחרנו להציג השוואה בין שלוש מדינות: ניו זילנד, קנדה ואוסטרליה. בחירת המדינות התבססה על מספר קריטריונים מרכזיים:

- **הצלחות מדידות והערכה אמפירית** של תוכניות לאומיות (מבוסס סקרים, מדדים ודוחות השפעה).
- **הבדלים במבנה הממשל** – קנדה כפדרציה עם סמכויות פרובינציאליות נרחבות לעומת ניו זילנד שבה מתקיימת מדיניות מרוכזת ברמה הלאומית.
- **רלוונטיות לישראל** - במדינות אלה נמצאו רכיבים ניתנים להתאמה כגון שילוב בין חינוך פורמלי ללא פורמלי, רגולציה משלימה, התאמות תרבותיות וכלים דיגיטליים יישומיים.

5.1 ניו זילנד

בשנת 2008 גובשה בניו זילנד אסטרטגיה לאומית לקידום מסוגלות פיננסית (National Strategy for Financial Capability), בהובלת נציבות הכושר הפיננסי (CFFC). האסטרטגיה גובשה על בסיס סקרי אוריינות ומדדים חברתיים כלכליים, היא מתעדכנת באופן שוטף, ומפעילה תיאום בין גופים ממשלתיים, מגזר שלישי וקהילות מיעוט.

5.1.1 חינוך פיננסי

תוכנית "Sorted in Schools" מיושמת בבתי הספר העל-יסודיים. התכנים משולבים במסגרת מקצועות קיימים (למשל מתמטיקה וחינוך לחיים), ומבוססים על מערכי שיעור, משימות יישומיות וסימולציות תקציב. התוכנית זמינה בחינם לכל מוסדות החינוך, ומלווה בהכשרה מקוונת לצוותי הוראה.

לתוכנית רכיב של התאמה תרבותית: תכנים ייעודיים פותחו עבור תלמידים מהחברה המאורית והפסיפית, במטרה להתמודד עם פערים קיימים. משרד החינוך מציע מערך הכשרה מקוון למורים, ובמקביל מבוצעים סקרים שנתיים המודדים שינוי ברמת הידע, התחושות והמסוגלות הפיננסית של תלמידים. ממצאים אלו מצביעים על עלייה בשימוש יומיומי בכלים לתקצוב אישי, שיפור בתחושת המסוגלות הפיננסית, ביטחון בניהול כספים, וכן גידול בשיעור הצעירים שפותחים חשבון חיסכון, בעיקר בקרב אוכלוסיות מוחלשות.

דו"ח ההערכה לשנת 2023/24 לתוכנית מציג תמונת מצב עדכנית על הטמעתה בבתי ספר תיכוניים דוברי אנגלית. מהדו"ח עולה כי שיעור ההשתתפות בתוכנית עמד על כ-90% מבין בתי הספר שמהם נאספו נתונים, נתון הגבוה באופן מובהק מיעד הביצועים הממשלתי שנקבע (70%). ממצאי ההערכה מצביעים על שביעות רצון רחבה בקרב

אנשי הוראה: 97% מהמורים הסכימו כי המשאבים בתוכנית תורמים ללמידה של תלמידים מאורים ופסיפיים, ו-90% דיווחו כי התכנים מותאמים תרבותית ורלוונטיים לאוכלוסיות היעד. גם בקרב התלמידים נרשמה היענות חיובית: 86% מהם סברו כי הלמידה על כסף במסגרת התוכנית תועיל להם ולמשפחותיהם בעתיד, ו-79% הדגישו את חשיבות הלימוד הפיננסי בבית הספר. מסקנות הדוח מדגישות את הצורך בהמשך פיתוח תכנים נגישים, מגוונים ורלוונטיים לכלל האוכלוסיות, לצד השקעה בתמיכה מקצועית מותאמת לצוותי ההוראה, לשם מיצוי הפוטנציאל של התוכנית בקידום אוריינות פיננסית בקרב הדור הצעיר (Li, 2024).

5.1.2 פעילות קהילתית ודיגיטליות

האתר הממשלתי (Sorted), מרכז כלים אינטראקטיביים לחינוך פיננסי, תכנון פנסיה, ניהול חוב וסימולציות תקציב. סביב הפלטפורמה מתקיימות סדנאות בארגונים ומקומות עבודה. לפי סקרי משו, כ-48% מהמשתתפים דיווחו על שיפור בהתנהלות הפיננסית בעקבות השימוש בכלים, כולל פתיחת תוכניות חיסכון, הפחתת חובות ושינוי הרגלי צריכה.

בנוסף, קמפיין "Just Wondering" שיזם משרד החינוך, עודד אזרחים לשאול שאלות פיננסיות ללא שיפוט, בסלוגן "אין דבר כזה שאלה טיפשית". הקמפיין הוביל לעלייה חדה במעורבות הציבור ובמספר הגולשים בכלי ההדרכה הממשלתיים.

תוכנית "Good With Money" שמופעלת על ידי בנק ניו זילנד בשיתוף קהילות מאוריות, מהווה מודל ייחודי להתערבות פיננסית קהילתית המבוססת על אמון ורגישות תרבותית. הסדנאות, המועברות על ידי מדריכים בני הקהילה, מעניקות למשתתפים כלים לתכנון תקציב, ניהול חוב וחסכון, מתוך מטרה לחזק את תחושת המסוגלות הפיננסית ולעודד התנהלות אחראית לאורך זמן.

5.1.3 רגולציה צרכנית, אשראי חברתי והגנה על אוכלוסיות פגיעות

בעקבות סקירה ממשלתית מקיפה שנערכה בניו זילנד בשנת 2018, נחשפו פרקטיקות פוגעניות בשוק האשראי הצרכני, ובכללן ריביות מופרזות (עד 800%), עמלות בלתי סבירות ושיטות גבייה אגרסיביות. נמצא כי הפגיעות הגבוהה ביותר נרשמה בקרב אוכלוסיות מאוריות ופסיפיות, אשר נטו להסתמך על אשראי מתגלגל לצרכים שוטפים. בתגובה, הוחלו בשנת 2019 תקנות צרכניות מחמירות, לצד גיבוש אסטרטגיה בשם Safer Credit and Financial Inclusion, שנועדה לקדם מערכת פיננסית הוגנת ונגישה. האסטרטגיה התבססה על שיתופי פעולה בין מוסדות פיננסיים, רשויות מקומיות וארגונים קהילתיים, מתוך מטרה להתמודד עם חסמים מבניים, לשקם אמון ולמנוע הדרה פיננסית.

במקביל לרפורמה הרגולטורית, הושקו בניו זילנד מספר יוזמות חברתיות להנגשת אשראי בר קיימא:

- **Good Loans** - הלוואות ללא ריבית או בריבית נמוכה למשפחות מעוטות הכנסה, במימון בנק ניו זילנד ובאמצעות עמותות קהילתיות.
- **Nga Tangata Microfinance** - הלוואות ללא ריבית למשקי בית ללא בטחונות, עם ליווי פיננסי אישי, בתמיכת Kiwibank. לפי הערכות, התוכנית חסכה כ-3 מיליון דולר בעלויות אשראי למשתתפים, ו-80% דיווחו על שינוי משמעותי בהרגלי ההוצאות.
- **DEBTsolve** - שירות ייעוץ לחייבים וליווי מקצועי לבניית תוכנית יציאה מהחוב.

- **MoneyTalks** - מערך הפניות בין בנקים, רשויות ועמותות, לצורך התאמת פתרונות פיננסיים לאזרחים פגיעים.

שילוב מהלכים רגולטוריים עם מערך תמיכה חברתי רב ערוצי מציג גישה מקיפה להתמודדות עם חובות והדרה פיננסית, בדגש על בניית יכולת, התאמה תרבותית ותגובה רספונסיבית לצורכי האוכלוסייה.

5.1.4 הישגים ואתגרים

האסטרטגיה הלאומית לשנים 2025–2027 משקפת למידה מצטברת מהעשור האחרון של קידום אוריינות פיננסית בניו זילנד. לצד התבססות של פלטפורמות נגישות, שותפויות מגזריות והטמעה מסוימת של חינוך פיננסי בבתי הספר ניכר כי נדרש מעבר ממסירת ידע לשינוי התנהגותי מתמשך בפועל. הדגש באסטרטגיה החדשה על תכנון סביבות תומכות, פשטות שירותים וחיזוק תחושת המסוגלות הפיננסית, מעיד על פער בין רמת המודעות הקיימת לבין אימוץ יומיומי של כלים להתנהלות אחראית.

במקביל, האסטרטגיה מזהה אתגרים ממוקדים באוכלוסיות פגיעות (במיוחד מאורים, פסיפיים, נשים וצעירים), אשר ממשיכים להתמודד עם חסמים של נגישות, אמון, התאמה תרבותית ומורכבות שירותית. מעבר לכך, הפער בין זמינות משאבים לשימוש אפקטיבי בהם, נותר חסם, המחייב מהלכים יזומים ורגישים יותר להנעה לפעולה. ממצאים אלו מחזקים את ההבנה כי הצלחת האוריינות הפיננסית מותנית במאמץ מתואם, הנשען על מדידה רציפה ותכנון ממוקד-התנהגות (Commission for Financial Capability, 2024).

5.2 קנדה

בשנת 2015 השיקה קנדה את האסטרטגיה הלאומית לאוריינות פיננסית תחת השם "Count Me In, Canada". האסטרטגיה גובשה בעקבות סקר לאומי שהצביע על פערים ניכרים בידע ובמיומנויות פיננסיות בקרב קבוצות שונות באוכלוסייה. בשלב הראשון מונתה מובילה ארצית לאוריינות פיננסית, אשר תיאמה בין ועדות היגוי, רשויות מקומיות ורשתות חינוך פיננסי. לאחר סיום כהונתה ב-2019, הועברו כלל הסמכויות בנושא לסוכנות הפדרלית להגנת צרכנים פיננסיים (FCAC).

5.2.1 תשתית לאומית, כלים דיגיטליים ושיתופי פעולה

היישום נעשה בשתי זרועות עיקריות:

- הנעת שותפים ממשרדי ממשלה, עמותות ומוסדות חינוך לפתח יוזמות מותאמות לאוכלוסיות שונות.
 - פיתוח חומרים חינוכיים זמינים וחינמיים, לרוב בפלטפורמות מקוונות.
- במסגרת זו הוקמו שני עוגנים מרכזיים:
- חודש האוריינות הפיננסית - שכולל אירועים ציבוריים, כנסים והדרכות ברחבי המדינה.
 - מאגר האוריינות הפיננסית הקנדי - המרכז אלפי כלים ומשאבים מכל הארגונים השותפים.
- בנוסף, ה-FCAC מפעילה ערכת כלים מקוונת (Financial Toolkit), הכוללת 12 מודולים מקוונים ללמידה עצמית של מבוגרים.

5.2.2 חינוך פיננסי

אחריות על שילוב תכני החינוך הפיננסי במערכת החינוך הקנדית נתונה בידי המחוזות, ולכן יישומם משתנה בהתאם למדיניות מקומית. ברוב המחוזות, תכנים אלו משולבים במסגרת מקצועות קיימים, אך אינם נלמדים כחובה ארצית. לנוכח פיזור זה, פיתחה הסוכנות הפדרלית תשתית אחידה להפצה רוחבית של תכני אוריינות פיננסית, הכוללת מערכי שיעור, מדריכים פדגוגיים, כלים דיגיטליים ומדדי הערכה. המשאבים מותאמים תרבותית ולשונית לקהילות מגוונות, לרבות עולים ומהגרים, ומופצים באמצעות שיתופי פעולה עם עמותות, בתי ספר ויוזמות קהילתיות.

על אף שהחינוך הפיננסי אינו חובה רשמית בבתי הספר הקנדיים, נמצא שבקרב תלמידים ומעורבים בתוכניות קיימות נרשמו שיפורים משמעותיים, לרבות עלייה בתחושת המסוגלות הפיננסית, שימוש גובר באפליקציות לניהול תקציב והגברת שיח פיננסי במשפחה. סקר PISA 2018 מצא כי נוער בקנדה דורג במקום השני מבין 20 מדינות בביצועי אוריינות פיננסית (OECD, 2018).

5.2.3 מיקוד באוכלוסיות מוחלשות

האסטרטגיה הקנדית הותאמה באופן ייעודי לקבוצות שונות באוכלוסייה, ובהן נשים, צעירים, אזרחים ותיקים, אנשים עם מוגבלויות וקהילות ילידיות (First Nations). עבור בני הקהילות הילידיות פותחו שלוש תוכניות ייעודיות:

- **Dollars and Sense** - תוכנית חינוכית לילדים ובני נוער, המלמדת מושגים בסיסיים כגון חיסכון, תכנון תקציב והגנה מהונאות.
- **Financial Empowerment** - תוכנית לסטודנטים ילידים במוסדות להשכלה גבוהה, המתמקדת בתכנון פיננסי ועמדות כלפי קבלת החלטות.
- **Money Matters for Indigenous Peoples** - תוכנית חנימית למבוגרים, המציעה סדנאות בנושאים כגון בנקאות בסיסית, אשראי וחסכון.

אוכלוסיות מעוטות הכנסה נהנו ממגוון יוזמות משלימות:

- **תוכנית המסים לקהילות** - סיוע פרונטלי ממוסדות קהילתיים במילוי דוחות מס. בשנת 2018 סייעה התוכנית לכ־10,000 אזרחים לקבל החזרי מס בהיקף של מעל 27 מיליון דולר קנדי.
- **Get Your Benefits** - חוברת שנתית בהובלת רופאים קהילתיים, המרכזת זכויות בריאותיות והטבות ממשלתיות, ומחולקת במהלך הביקורים בקליניקות.
- **Financial Empowerment Champions** - ליווי פיננסי אישי לאזרחים מעוטי הכנסה, הכולל הדרכה, עזרה במילוי טפסים ובניית תקציב, הפעלת עמותות מקומיות ותמיכה ממשלתית חלקית.

5.2.4 התערבויות מבוססות התנהגות

במסגרת האסטרטגיה הלאומית יושם ניסוי מבוקר שמטרתו לעודד אימוץ תקצוב אישי בקרב מבוגרים אשר לא נהגו לנהל תקציב. המשתתפים קיבלו מסרונים יומיים, שכללו טיפים קצרים, הפניות לכלים מקוונים, וחיזוקים חיוביים. הממצאים היו משמעותיים:

- לאחר חודש – 14% מהמשתתפים החלו לנהל תקציב לראשונה.
- במעקב של 18 חודשים – 54% המשיכו לנהל תקציב באופן קבוע, ודיווחו על שליטה משופרת בהוצאות, עמידה טובה יותר בהתחייבויות, וירידה בתחושת הלחץ הפיננסי ביחס לקבוצת הביקורת.

5.2.5 הצלחות ואתגרים

החל משנת 2021, פועלת האסטרטגיה במסגרת יעד חדש רב־שנתי (2021–2026), המדגיש בניית מערכת של מסוגלות פיננסית, בשיתוף מאות שותפים מהממשלה, המגזר הפרטי והחברה האזרחית. במסגרת זו:

- פותחו כלים דיגיטליים, מדריכים ויוזמות חדשות, ובמאגר האוריינות הלאומי זמינים כיום מעל 2,500 משאבים.
- יותר מ־600 ארגונים משתתפים בחודש האוריינות הפיננסית שמתקיים מדי נובמבר אשר כולל קמפיינים ציבוריים, הרצאות וסדנאות.
- לפי הדוח השנתי של FCAC לשנת 2023–2024, הוטמעה לראשונה תכנית לאומית למדידה אחידה של השפעות היוזמות הפיננסיות.
- על פי סקר ה־OECD, תלמידים קנדים דורגו במקום השני מבין המדינות המשתתפות, כאשר 87% מהם הגיעו לרמת אוריינות בסיסית או יותר – שיעור גבוה מהמוצע הבין לאומי (82%). עם זאת, נרשמה ירידה בהישגים ביחס לשנים קודמות, במיוחד בקרב תלמידים מרקע מוחלש (OECD, 2018).

האסטרטגיה הלאומית בקנדה הצליחה לבסס תשתית רחבה ונגישה לחינוך פיננסי, עם שותפות רב־מגזרית, פלטפורמות דיגיטליות מתקדמות והגעה למיליוני אזרחים. עם זאת, ממצאים עדכניים מצביעים על פער בין הנגישות למשאבים לבין יישום בפועל של התנהגות פיננסית רצויה, במיוחד בקרב אוכלוסיות מוחלשות. נדרש מעבר מדגש על הפצה והעלאת מודעות להעמקה של תהליכי שינוי התנהגותי מתמשך, תוך חיזוק המעקב וההתאמה לקהלים מגוונים.

5.3 אוסטרליה

לאוסטרליה אין אסטרטגיה לאומית מגובשת אחת, אך קיימת מסגרת פעולה מוסדרת מאז 2015, תוכנית הפעולה להכלה פיננסית (FIAP – Financial Inclusion Action Plan), שמנוהלת על ידי העמותה “Good Shepherd Australia” בשיתוף משרד הפנים, אוניברסיטת UNSW וחברת הייעוץ EY. לכל גוף מצטרף נבנית תוכנית פעולה אופרטיבית הכוללת יעדים, בקרה והערכת השפעה, תוך התחייבות ציבורית לפעול לשיפור הכלה פיננסית. בשנת 2019 נמסר כי מעל 550,000 משתתפים לקחו חלק ביוזמות חינוכיות במסגרת התוכנית.

5.3.1 חינוך פיננסי

נציבות ניירות ערך והשקעות האוסטרלית (ASIC) מפעילה את פלטפורמת MoneySmart הכוללת תשתית דיגיטלית רחבת היקף לחינוך פיננסי, לרבות מדריכים מקוונים, מחשבוניים, סימולציות תקציב, ואפליקציות ייעודיות לנייד. הפלטפורמה רשמה למעלה מ־11 מיליון ביקורים במהלך שנת 2023–2024, תוך גידול משמעותי בשימוש בכלים דיגיטליים לתכנון תקציב, חיסכון והתמודדות עם יוקר המחיה (ASIC, 2024).

במסגרת הפעילות מופעלות שתי תת תוכניות ייעודיות:

- **MoneySmart for Teachers** - תוכנית לפיתוח מערכי שיעור מותאמים לגילאי 5–25, בשילוב הכשרות מקצועיות למורים ותקצוב ייעודי למוסדות חינוך. המורים, העוברים הכשרה ייעודית, משמשים כסוכני שינוי פדגוגיים בתוך בתי הספר. התוכנית פועלת לפי עקרון ההתאמה ההתפתחותית: בגיל הרך מושם דגש על הבחנה בין צרכים לרצונות, ובשלב מתקדמים יותר על תכנון חיסכון, צרכנות דיגיטלית ואחריות פיננסית עצמאית. מהלך זה מבקש לבנות תשתית מושגית והתנהגותית שתלווה את התלמידים בבגרותם. עד כה נרשמה שביעות רצון גבוהה מצד צוותי הוראה שהשתמשו בתכני התוכנית, לצד עלייה בשימוש בכלים עצמיים לניהול תקציב בקרב צעירים.
- **Indigenous Outreach Program** - תוכנית ייעודית לקהילות אבוריגיניות וילידיות, הכוללת קו סיוע טלפוני, חומרי הסברה מותאמים תרבותית, תרגום לשפות מקומיות ופעילות שטח באזורים מרוחקים. במהלך השנה התקבלו 158 פניות ייעוץ מגורמים ילידיים, והורחבה פעילות ההסברה בשטח באמצעות שיתופי פעולה עם עשרות ארגונים. המודל מציג גישה ממוקדת קהילה להתמודדות עם חסמים של נגישות, אמון והדרה פיננסית.

5.3.2 כלים דיגיטליים

בהתאם לגישת ההכלה הפיננסית המובילה את מדיניות האוריינות באוסטרליה, הושם דגש רב על פיתוח פתרונות דיגיטליים נגישים, שנועדו להפחית חסמים תפקודיים ותרבותיים ולהגביר את תחושת המסוגלות בקרב אוכלוסיות מגוונות. הפלטפורמה המרכזית MoneySmart ריכזה בשנים האחרונות מגוון כלים ומדריכים, אשר נועדו לשימוש עצמאי או קבוצתי במערכי חינוך, הדרכה וייעוץ.

- **Women's Money Toolkit** - פלטפורמה דיגיטלית ייעודית לנשים המצויות בצמתים כלכליים כגון חופשת לידה, גירושין, שינוי קריירה או מעבר לעצמאות כלכלית. הכלי מציע מדריכים מותאמים, מחשבוני, וסימולציות תקציב תוך התייחסות להיבטים מגדריים ולתכנון ארוך טווח. הפלטפורמה זכתה לחשיפה רחבה ולהיקף שימוש גבוה במיוחד בקרב נשים בגיל העבודה, וכן לפרס עיצוב מטעם הממשלה על תרומתה לקידום רווחה כלכלית מגדרית.
- **מחשבוני, סימולציות וייעוץ מקוון** - כלים נוספים כוללים מחשבוני הלוואות, חיסכון ופנסיה, מערכות סימולציה לתכנון תקציב אישי, וכן שירותי ייעוץ מקוון בנושאי ניהול חוב, תכנון כלכלי והיערכות ליוקר המחיה. על פי דוח ASIC, הקמפיין הציבורי "Just Ask! Hardship Help is Available" שנעשה במסגרת הפלטפורמה, הגיע ליותר מ-16 מיליון אזרחים דרך רדיו, טלוויזיה, עיתונות ומדיה דיגיטלית, ותרם לעלייה ניכרת במספר הפניות לשירותי ההכוונה הפיננסיים (ASIC, 2024).

5.3.3 מיקוד באוכלוסיות מוחלשות

המאמצים האוסטרליים להכלה פיננסית כוללים רכיבים ייעודיים להתמודדות עם חסמים כלכליים בקרב קבוצות פגיעות, ובפרט בקהילות אבוריגיניות, משפחות במצוקה כלכלית וצרכנים בסיכון חוב. תוכניות הסיוע מופעלות בשיתוף גופים ציבוריים, מוסדות פיננסיים וחברות תשתית, בגישה מבוזרת אך מתואמת.

- **מענים של מגזרי השירות** - חברות חשמל וגז מפעילות מנגנוני מחיקת חוב, דחיית תשלומים ופריסת חובות, תוך התאמה אישית למצבי משבר. הבנקים המסחריים מציעים הלוואות קטנות ללא ריבית או בריבית נמוכה, לצד הפניית הקוחות לסדנאות חינוך פיננסי או ליעוץ קבוצתי דרך שותפויות קהילתיות.

- **No Interest Loan Scheme (NILS)** - תוכנית הלוואות קהילתית ללא ריבית, הפועלת ברחבי אוסטרליה ומשמשת כלי מרכזי לצמצום נזקי חוב יומיומי. לפי נתוני הממשלה, הוקצו לתוכנית כ-33 מיליון דולר אוסטרלי במימון ציבורי, והיא מופעלת בשיתוף עמותות מקומיות ומרכזי סיוע למשפחות.

- **Indigenous Business Australia (IBA)** - תאגיד ממשלתי הפועל מאז 1989 וממוקד בקידום העצמאות הכלכלית של קהילות ילידיות. פעילותו מתקיימת בשלושה מישורים מרכזיים:

- מתן משכנתאות לאוכלוסייה האבוריגינית, לרבות ליווי בתהליך רכישת דירה ראשונה.
- ייעוץ עסקי, ליווי פיננסי והשקעות הון סיכון בעסקים בבעלות ילידית.
- תמיכה בעסקים שמקדמים תעסוקה, הכשרה ובניית הון אנושי בקרב הקהילה.

נכון לשנת 2020, תיק ההלוואות של IBA כלל מעל 5,300 הלוואות בשווי מצרפי של כ-1.3 מיליארד דולר אוסטרלי, ולמעלה מ-169 מיליון דולר הושקעו ישירות בעסקים אבוריגיניים. פעילות זו נחשבת לאבן יסוד במאמץ להפחית פערים כלכליים בין הקהילות הילידיות לשאר האוכלוסייה.

5.3.4 מדדים, אתגרים ופערים

אוסטרליה מדורגת בעקביות בצמרת מדדי האוריינות הפיננסית הבין לאומיים, אך נתונים פנימיים מצביעים על פערים מהותיים ברמת הידע, ההבנה והיכולת הכלכלית של קבוצות שונות באוכלוסייה. סקר שנערך בשנת 2020 מצא כי רק 63% מהגברים ו-48% מהנשים הצליחו להבין שלושה מושגים פיננסיים בסיסיים בלבד. פערים ניכרים נרשמו גם לפי גיל, רמת השכלה ורקע אתני, עם רמות אוריינות נמוכות במיוחד בקרב צעירים, מהגרים ואנשים ללא השכלה תיכונית (Preston, 2020).

המודל האוסטרלי מתבסס על שילוב בין יוזמות מבוססות תרגול, רגולציה רכה, תשתית דיגיטלית נגישה והובלה בין מגזרית. החוזקה המרכזית של גישה זו היא בגמישותה, התאמה לצורכי קהילות, קידום כלים מעשיים, וחיזוק שותפויות מוסדיות. עם זאת, האתגר העיקרי נותר בהרחבה מוסדית ובהטמעה עקבית, כך שפתרונות המיושמים כיום במסגרות יוזמתיות או ניסיוניות יהפכו לחלק אינטגרלי ורחב ממדיניות ציבורית שיטתית ומתמשכת.

5.4 תובנות מרכזיות מהמדינות הנבחרות

הניתוח ההשוואתי של האסטרטגיות הלאומיות לאוריינות פיננסית בניו זילנד, קנדה ואוסטרליה מצביע על קווי דמיון במטרות, לצד הבדלים מהותיים בגישת המדיניות, ברמת המחויבות המוסדית ובתוצאות בפועל. שלוש המדינות ביססו גישה פרוגרסיבית המשלבת בין חינוך, רגולציה, פיתוח כלים יישומיים והתאמה לקהלים מגוונים, אך יישומן שונה במידה ניכרת.

ניו זילנד מתבלטת כמודל אינטגרטיבי הנשען על הובלה ממשלתית מרכזית, אסטרטגיה רב-שנתית מתעדכנת, ותיאום הדוק בין משרדי ממשלה, מגזר שלישי, מוסדות חינוך וקהילות מיעוט. שילוב עקבי של חינוך פיננסי מגיל צעיר, תרגום האסטרטגיה למהלכים קהילתיים ותשתית מדידה רציפה, הובילו לשיפור מדיד בתחושת המסוגלות הפיננסית, לגידול בהשתתפות קהילתית ולהרחבת שותפויות בן-מגזריות.

קנדה פיתחה גישה מוסדית ממוסדת הנשענת על רגולטור ייעודי (FCAC) על אסטרטגיה פדרלית ברורה, ועל השקעה במדידה שיטתית של השפעות. החוזה המרכזית נעוצה בגיוס המגזר הפיננסי הפרטי ובשיתופי פעולה עם עמותות חינוך, מה שאפשר הפצה רחבה של תכנים והעמקת השיח הציבורי. יוזמות כמו חודש האוריינות הפיננסית, השקעה בשירותי סיוע והנגשה תרבותית סייעו בשיפור מתון בהרגלי התקצוב והתכנון לטווח ארוך.

אוסטרליה, לעומת זאת, מציגה תמונה מורכבת יותר. על אף קיומה של מסגרת פעולה (FIAP) והובלה רגולטורית מצד ASIC, היעדר תקצוב ממשלתי יציב ויעדים כמותיים ברורים הביא לפיצול מבני ולפערי הטמעה. עיקר הפעילות נשען על המגזר השלישי והקרנות הפילנתרופיות. תוכניות כמו MoneySmart, מציעות מודלים פדגוגיים אפקטיביים, אך ממצאים עדכניים מצביעים על ירידה באוריינות הפיננסית, במיוחד בקרב צעירים, מהגרים ובעלי השכלה נמוכה.

מההשוואה עולה כי הצלחה ביצירת שינוי מדיד באוריינות הפיננסית תלויה בהתקיימותם של מספר תנאים מבניים והתנהגותיים כאחד:

- הובלה מוסדית ברמה הלאומית, מגובה ביעדים אופרטיביים ובתקציב ייעודי.
- חינוך פיננסי שיטתי כחלק מתוכנית הלימודים הפורמלית.
- תמיכה קהילתית ממוקדת לאוכלוסיות מוחלשות.
- רגולציה צרכנית המגינה על קבוצות בסיכון.
- תשתית דיגיטלית רשמית ומונגשת.
- מנגנוני מעקב, מדידה והפקת לקחים.
- עיצוב סביבות תומכות לשינוי הרגלים, גישה ואחריות אישית.

6.1 ריבוי קבוצות ופערים חברתיים

החברה הישראלית מאופיינת בגיוון תרבותי, לשוני וחברתי נרחב, הכולל קבוצות אוכלוסייה בעלות מאפיינים דמוגרפיים, רמות הכנסה, אורח חיים ועמדות כלפי מוסדות פיננסיים השונים באופן משמעותי. בין הקבוצות המרכזיות ניתן למנות את החברה החרדית, החברה הערבית, עולים מברית המועצות ומדינות אחרות, תושבי פריפריה גיאוגרפית וכלכלית, ואנשים בעלי הכנסה נמוכה.

כפי שפורט בפרק הרקע (פרק 2), ממצאים ממחקרים וסקרים שנערכו בשנים האחרונות מצביעים על פערים ניכרים ברמות האוריינות הפיננסית בין קבוצות אלה לבין כלל האוכלוסייה. הפערים באים לידי ביטוי בהבנת מושגים בסיסיים, בשיעורי החיסכון וההשקעה, ברמת השימוש בשירותים פיננסיים פורמליים ובגישה לטכנולוגיות דיגיטליות. לצד אלו, קיימים גם פערים במידת האמון כלפי מוסדות פיננסיים, גופים רגולטוריים וממשלתיים.

ההתמקדות באוכלוסיות אלה היא חיונית, לא רק משיקולי שוויון, אלא גם ככלי להגברת האפקטיביות של מדיניות האוריינות הפיננסית. התאמה תרבותית, לשונית וחינוכית מגדילה את היתכנות ההטמעה של תכנים פיננסיים, מחזקת את תחושת הרלוונטיות בקרב הקהלים השונים, ומציעה גישה ממוקדת שתאפשר להתמודד עם חסמים התנהגותיים או תרבותיים. כך לדוגמה, שילוב של גורמים קהילתיים, תרגום חומרים לשפות שונות, שימוש בדוגמאות מהקשר החיים של כל אוכלוסייה, ומתן מענה לפערים דיגיטליים – כל אלו עשויים לצמצם את אי השוויון, ולהוביל לשיפור ממשי בהתנהלות הכלכלית של משקי הבית.

6.2 התמקדות בצעירים

אחת האוכלוסיות שיש להתמקד בהן במסגרת אסטרטגיה לאומית לאוריינות פיננסית בישראל היא אוכלוסיית הצעירים, ובייחוד אלו הנמצאים בשלבי המעבר מחיים במסגרת מוסדית (שירות צבאי או לאומי אזרחי) לחיים אזרחיים עצמאיים. בשונה ממדינות רבות, שבהן המעבר לעצמאות כלכלית מתרחש בהדרגה ונתמך לאורך זמן באמצעות לימודים אקדמיים, מגורים ממושכים בבית ההורים או קצבאות סטודנטים, בישראל מרבית הצעירים נדרשים להתמודד עם אחריות כלכלית בגיל מוקדם, עם תום השירות הצבאי או הלאומי. מעבר זה כולל התמודדות עם ניהול תקציב אישי, קבלת משכורת, תשלומי שכר דירה ולעיתים גם לקיחת הלוואות או התמודדות עם חובות. במקביל, משוחררי שירות ביטחוני מקבלים מענק שחרור ופיקדון אישי, סכומים בעלי פוטנציאל לתרום לבניית עתיד כלכלי, אך עלולים להתבזבז במהירות כאשר המשוחררים אינם מלווים בכלים בסיסיים לתכנון פיננסי. ההתמקדות בצעירים מייצרת פוטנציאל השפעה גבוה, מדובר בתקופה המעודדת גיבוש הרגלים, קבלת החלטות משמעותיות, והתחלה של מעגלים כלכליים ראשוניים (חיסכון, אשראי, השקעות). השקעה בחינוך פיננסי בשלב זה יכולה להניב תשואות ארוכות טווח, לא רק באמצעות שיפור ההתנהלות הכלכלית של הפרט, אלא גם דרך הפצה אורגנית של הידע הנרכש, במעגלים חברתיים, משפחתיים ובין דוריים, באופן שמעצים את ההשפעה.

6.3 תנאים של אי ודאות

החיים בישראל מתאפיינים ברמות גבוהות של חוסר ודאות ביטחונית וכלכלית. תקופות של מתיחות ביטחונית, מבצעים צבאיים או זעזועים כלכליים תכופים מגבירים תחושת חירום ומעמעמים את התחושה שיש טעם בתכנון כלכלי ארוך טווח.

תחושות אלו באות לידי ביטוי באמירות רווחות כמו "אין טעם לחסוך אם אי אפשר לדעת מה יהיה מחר", והן ניכרות בדפוסי פעולה כמו הימנעות מהשקעות, קושי בתכנון פנסיוני והעדפת שמירה על נזילות. בקרב בעלי אוריינות פיננסית נמוכה, חוסר השליטה הכלכלית מועצם עוד יותר בתקופות משבר, כפי שנמצא במדידה שבוצעה בישראל לאחר משבר הקורונה (לאופר והרן-רוזן, 2021).

חינוך פיננסי אפקטיבי לא יוכל להתבסס רק על העברת ידע, אלא חייב להציע מסרים שמחברים בין תכנון כלכלי לבין חיזוק תחושת הביטחון האישי. יש לשלב בתכנים הפיננסיים דוגמאות ריאליות, התנסויות מעשיות, וכלים שמאפשרים לפרט לראות כיצד התנהלות כלכלית נכונה יכולה להוות מקור ליציבות גם בתוך מציאות משתנה.

6.4 כלים דיגיטליים

בשנים האחרונות התפתחו בישראל מגוון פלטפורמות דיגיטליות שמטרתן לספק לאזרחים כלים נגישים לניהול תקציב, תכנון פיננסי וליווי שוטף. דוגמה בולטת היא אפליקציית "RiseUp", המבוססת על חיבור לחשבון הבנק ומתן התראות וניתוחים מותאמים אישית. האפליקציה עושה שימוש במודלים חיזויים ואלגוריתמים פשוטים להבנה, ומציבה את המשתמש במרכז, עם תזכורות, יעדים אישיים ושיקוף הוצאות. חשוב לציין כי השימוש באפליקציה מותנה בתשלום, ועל כן אינה נגישה לכלל שכבות האוכלוסייה, בפרט לאוכלוסיות מוחלשות הזקוקות לה ביותר. לצד זאת, קיימים כלים ממשלתיים דוגמת "הר הכסף", "הר הביטוח" והמסלקה הפנסיונית אשר מספקים מידע מרוכז על חסכונות, ביטוחים וזכויות פנסיוניות, אך מוגבלים לעיתים ברמת הנגישות והשימושיות לציבור הכללי.

גם במגזר השלישי נרשמת פעילות דיגיטלית משמעותית, עמותת פעמונים מפעילה מערכי ליווי מקוונים הכוללים שאלונים אינטראקטיביים, מחשבוני תקציב אישיים ומעקב אחר תזרים מזומנים. במקביל, פיילוטים מקומיים של מרכזים קהילתיים פריפריאליים עושים שימוש במסרונים, קבוצות ווטסאפ וסדנאות בזום ככלים לחיזוק הידע וההתנהלות הפיננסית במשקי בית מוחלשים.

בשנים האחרונות הצטרף גם בנק ישראל לקידום כלים דיגיטליים כחלק מהמאמץ לשיפור האוריינות הפיננסית בישראל. בין היתר, הבנק מקדם פרויקטים המבוססים על "נדנודים דיגיטליים" (כגון מסרוני תזכורת מותאמים אישית במסגרת תוכנית "חיסכון לכל ילד"), אשר הוכחו כיעילים בהגברת ההיענות והבנה כלכלית, בעיקר באוכלוסיות בעלות אוריינות גבוהה יחסית. עם זאת, המחקרים מצביעים על ירידה באפקטיביות של כלים אלה בקרב קבוצות מוחלשות, מה שמעיד על הצורך הדחוף בפיתוח פתרונות מותאמים תרבותית וטכנולוגית, ובפרט בשילוב ליווי אנושי (Kaiser & Menkhoff, 2017).

למרות ההתקדמות, חסרים כיום בישראל כלים דיגיטליים ציבוריים, חנימיים ומובנים היטב, המשלבים תרגול, מעקב אישי ולמידה מותאמת לכלל האוכלוסייה. מרבית הפלטפורמות הקיימות ממוקדות בשכבות חזקות טכנולוגית וכלכלית, ואין כיום מדיניות לאומית סדורה המובילה תהליך מערכתי של שילוב פתרונות דיגיטליים כבסיס לחינוך פיננסי שיטתי.

6.5 חסמים מוסדיים ופוטנציאל לשותפויות בין מגזריות

אחד האתגרים המרכזיים ביישום אפקטיבי של אסטרטגיה לאומית לאוריינות פיננסית בישראל הוא היעדר גורם מתכלל והעדרה של חלוקת אחריות ברורה בין משרדי הממשלה. אף שגורמים ציבוריים רבים עוסקים בתחום, הפיצול המוסדי והיעדר התיאום מובילים לכפילויות, לבזבז משאבים ולעיתים גם להחמצת אוכלוסיות יעד, במיוחד בפריפריה החברתית והגאוגרפית.

עם זאת, קיים בישראל פוטנציאל משמעותי לבניית שותפויות בין מגזריות רחבות. שיתוף פעולה מתואם בין משרדי ממשלה, המערכת החינוכית, רגולטורים פיננסיים, המגזר הפיננסי, החברה האזרחית והמגזר העסקי עשוי להרחיב את היקף הפעולה, להגביר את הלגיטימציה הציבורית ולחזק את הנגישות לכלים פיננסיים. תרומתו האפשרית של המגזר הפיננסי כוללת משאבים, תכנים מקצועיים וטכנולוגיות מתקדמות, ובלבד שתובטח ניטרליות מלאה למניעת ניגודי עניינים.

במקביל, עמותות כדוגמת פעמונים, יוזמות קהילתיות וארגונים חברתיים הפועלים בשטח מביאים ידע מעמיק באשר לחסמים תפקודיים ולרמות חוללות עצמית נמוכות בקרב אוכלוסיות מוחלשות. חיבור מושכל בין גורמים אלו לבין המגזר הציבורי עשוי לשפר את פריסת התכניות, להתאים אותן לקונטקסט התרבותי והחברתי ולהגביר את האפקטיביות שלהן.

המוסדות האקדמיים יכולים למלא תפקיד משמעותי בהערכת תוכניות, הפקת לקחים והנחלת מדיניות מבוססת ראיות. כמו כן, יוזמות חדשניות המבוססות על תובנות התנהגותיות עשויות להיתמך גם באמצעות מקורות מימון חוץ ממשלתיים, לרבות קרנות פילנתרופיות או תקציבי אחריות תאגידית של חברות עסקיות.

לשם מיצוי הפוטנציאל הרב מערכתי, נדרש להקים גוף בין משרדי מתכלל אשר יגדיר עקרונות פעולה משותפים, יתאם בין הגורמים השונים, יפעל לצמצום כפילויות וניגודי עניינים, ויקים מערך מדידה והערכה מוסכם. באמצעות מבנה מוסדי זה ניתן להניח תשתית יציבה לפעולה משולבת, שקופה ויעילה לקידום אוריינות פיננסית רחבה, מותאמת ושוויונית בישראל.

7. מסקנות והמלצות

ממצאי הנייר מצביעים על כך שהיעדר אוריינות פיננסית מהווה חסם מהותי לרווחה כלכלית, לשוויון הזדמנויות ולחוסן פיננסי של משקי בית, במיוחד בקרב קבוצות מוחלשות. הפערים בהבנה ובמסוגלות הפיננסית מובילים להחלטות שגויות, לניצול בלתי מיטבי של משאבים, לרמות נמוכות של חיסכון והשקעה, ומעמיקים את אי השוויון הכלכלי, במיוחד בתקופות משבר.

הניתוח הכלכלי שבוצע בנייר מראה כי השקעה באוריינות פיננסית מהווה למעשה השקעה בהון אנושי, בעלת תשואה גבוהה, הן במונחים פרטיים והן ציבוריים. כאשר ההשקעה מופנית לאוכלוסיות אשר אינן מממשות את הפוטנציאל הכלכלי שלהן, התשואה השולית עשויה להיות אף גבוהה יותר. סימולציית SROI שהוצגה ממחישה כי גם תוכנית ממוקדת, כדוגמת ליווי תקציבי אישי למשפחות, יכולה לייצר החזר השקעה פיסקלי מלא ואף עודף תקציבי.

הספרות המחקרית והניסיון הבינלאומי תומכים בכך שכדי להשיג שינוי אפקטיבי, נדרשת מדיניות לאומית רב שכבתית, הכוללת חינוך פיננסי פורמלי, כלים יישומיים, תמריצים התנהגותיים ותשתית מוסדית ורגולטורית תומכת. בהתבסס על תובנות אלה, גיבשנו המלצות לקידום אסטרטגיה לאומית לאוריינות פיננסית בישראל:

1. שילוב חינוך פיננסי כחלק אינטגרלי ממערכת החינוך

יש להטמיע תוכנית אוריינות פיננסית בגילאים שונים, מבתי ספר יסודיים ועד תיכונים, תוך התאמה תרבותית ולשונית. חינוך זה יכלול מושגים בסיסיים כמו אינפלציה, ניהול תקציב, חיסכון, אשראי וריבית, ויתבסס על תרגול מעשי ולא רק על ידע תיאורטי. שילובו במסגרות רשמיות יאפשר חשיפה מוקדמת והתפתחות הרגלים כלכליים נכונים מגיל צעיר. המלצה זו כוללת פיתוח סילבוס לאומי אחיד, פיתוח מערך הכשרה פדגוגי למורים והקצאת תקנים ייעודיים לנושא.

2. פיתוח מערך תוכניות ליווי אישי למשקי בית מוחלשים

יש לקדם פריסה של תוכניות ליווי תקציבי למשפחות בעשירונים התחתונים. תוכניות אלו כוללות ליווי אישי, תרגול, בניית הרגלים ותמרוץ. ממצאי ניתוח SROI מצביעים על אפשרות להחזר תקציבי מלא ואף עודף, כך שמדובר לא רק בצעד חברתי אלא גם כלכלי. ניתן ליישם זאת דרך סבסוד ממשלתי לעמותות או הפעלת תוכנית ייעודית מטעם המדינה.

3. פיתוח כלים דיגיטליים נגישים לניהול פיננסי אישי

מומלץ לפתח אפליקציה ממשלתית חנמית לניהול תקציב אישי, שתהיה נגישה לכלל הציבור ותכלול כלים להבנת הכנסות, הוצאות, נטילת אשראי וחיסכון. בנוסף, ייכללו בה מחשבוני עמלות וריביות, כלי השוואת משכנתאות, תכנון פנסיוני בסיסי, ומדריכים פשוטים לקבלת החלטות כלכליות. האפליקציה תכלול גם תכנים חינוכיים אינטראקטיביים, ותוכל לשמש כלי תומך גם לתכניות החינוך הפיננסי במערכת החינוך, בצה"ל ובתכניות קהילתיות. מודל פיתוח חד פעמי עם תחזוקה פשוטה מאפשר השקעה אפקטיבית ורחבת היקף, תוך שיפור הנגישות לכלים פיננסיים באוכלוסייה כולה.

4. התאמת מענים לאוכלוסיות מגוונות ובניית מערך יועצים קהילתי

הנגשת ידע פיננסי לקבוצות מיעוטים דורשת התאמות תרבותיות, לשוניות וחברתיות. מומלץ לגייס ולהכשיר יועצים קהילתיים מתוך הקהילות עצמן (לדוגמה, מרכזי צעירים בפריפריה, רשתות חינוך חרדיות, מסגרות דתיות ועוד) כדי לקדם אמון, היענות ויישום. המודל הקהילתי נבחן במדינות רבות כיעיל במיוחד במניעת הדרה פיננסית.

5. הקמת רשות לאומית מתכללת לאוריינות פיננסית

מומלץ להקים רשות לאומית ייעודית שתהיה אמונה על תכנון, יישום, תיאום ומדידה של מדיניות האוריינות הפיננסית בישראל. הרשות תרכז את האחריות כיום המפוזרת בין משרדי הממשלה, בנק ישראל, רגולטורים ועמותות. היא תקבע סטנדרטים מקצועיים, תבצע איסוף נתונים ומעקב שיטתי אחר אפקטיביות ההתערבויות, ותשמש כגוף מתכלל לתכנון ארוך טווח. כבר בשלבים הראשונים מומלץ למנות ועדת היגוי בין משרדית שתניח את התשתית המבנית והמקצועית לקראת הקמת הרשות הקבועה.

6. הסדרה רגולטורית וחקיקה צרכנית משלימה

לקידום אפקטיבי של אוריינות פיננסית נדרשת גם התמודדות רגולטורית עם כשלים מבניים בשוק הפיננסי. מוסדות פיננסיים מחזיקים כיום בעמדת כוח משמעותית אל מול הצרכן, בשל יתרון מידע, שליטה בשיח המקצועי ומבנה תמריצים שמעדיף לעיתים את טובת הגוף המוסדי על פני טובת הלקוח. על כן, מוצע להחיל רגולציה משלימה שתגביר את השקיפות, תפשט את השימוש במוצרים פיננסיים, ותפחית ניגודי עניינים. בין הצעדים הנדרשים:

- חובת גילוי נאות על תמריצים בעבור ייעוץ פיננסי - לרבות חשיפה ברורה של קשרים מסחריים בין הגוף המייעץ לגופים ממליצים, בדומה לכללי הנאמנות החלים במקצועות חופשיים.
- קידום חוק חשבון בסיסי לכל אזרח - הכולל הגבלה על עמלות, נגישות ושקיפות מידע.
- חובת הצגת השוואות על חלופות - לדוגמה: בעת הצעת משכנתא, הלוואה או קרן פנסיה, יחויבו הגופים להציג לצרכן לפחות שתי חלופות קיימות באופן אחיד ומוכן.
- איסור על עסקאות פנימיות ללא גילוי מלא - לרבות ניגודי עניינים בגופים המנהלים את כספי הציבור.
- חיוב מוסדות פיננסיים לתמוך בקידום אוריינות פיננסית - כהרחבת חובת האחריות החברתית, תוך ייעוד תקציבים לשיתוף פעולה עם משרד החינוך, עמותות קהילתיות ומוסדות הכשרה.

7. פיתוח מערך מדידה שיטתי להערכת השפעה ותעדוף השקעות

לצורך יישום מדיניות מבוססת ראיות, יש להקים מערך מדידה שיטתי שיאפשר מעקב אחר רמת האוריינות הפיננסית באוכלוסייה לאורך זמן, וכן אחר החוסן הכלכלי של משקי הבית. מדידה זו תבחן שינויים במדדים כגון: ידע פיננסי בסיסי, התנהלות תקציבית, חיסכון, גישה למוצרים פיננסיים, ומידת השימוש בכלים שניתנים בתכניות ההתערבות. בנוסף, יש לשלב הערכות תשוואה חברתית (כגון SROI) שיאפשרו לבחון את העלות-תועלת של כל כלי מדיניות, ולהשוות בין התערבויות שונות לפי השפעתן הממשית. כך ניתן יהיה ללמוד מה עובד, להתאים את המדיניות לאורך זמן, ולבצע הקצאת משאבים מושכלת לפי תפוקות והשפעה בפועל.

בנק ישראל. (2022). צוות בין-משרדי לגיבוש תוכנית להגברת ההכלה הפיננסית.

https://boi.org.il/media/pmdmkae4/%D7%93%D7%95%D7%97-%D7%94%D7%9B%D7%9C%D7%94-%D7%A4%D7%99%D7%A0%D7%A0%D7%A1%D7%99%D7%AA-%D7%A1%D7%95%D7%A4%D7%99-07112022_.pdf

בנק ישראל. (2023). מדד האוריינות הפיננסית בציבור הישראלי זרקור על החברה הערבית.

<https://www.boi.org.il/media/bgyfz5t2/%D7%9E%D7%93%D7%93-%D7%94%D7%90%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%A4%D7%99%D7%A0%D7%A0%D7%A1%D7%99%D7%AA-%D7%91%D7%A6%D7%99%D7%91%D7%95%D7%A8-%D7%94%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C%D7%99-%D7%96%D7%A8%D>

בנק ישראל. (2025). סקירת מערכת הבנקאות בישראל לשנת 2024.

<https://www.boi.org.il/media/tpifxhjr/%D7%9E%D7%A2%D7%A8%D7%9B%D7%AA-%D7%94%D7%91%D7%A0%D7%A7%D7%90%D7%95%D7%AA-%D7%91%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C-%D7%A1%D7%A7%D7%99%D7%A8%D7%94-%D7%A9%D7%A0%D7%AA%D7%99%D7%AA-2024.pdf>

גיא הוכמן, רמי יוסף, שנהב מלול ותהילה קלעג'י. (2024). "בריחה פנסיונית": חסמים להימנעות ממידע פנסיוני באוכלוסייה הישראלית לגווייה. ביטחון סוציאלי.

https://www.btl.gov.il/Publications/Social_Security/bitachon_123/Documents/40-%D7%94%D7%95%D7%9B%D7%9E%D7%9F.pdf

לאופר, ס. הרן-רוזן, מ. (2021). אוריינות פיננסית וגישה לכספי חירום בקרב משקי בית בישראל בתחילת מגפת הקורונה, והשפעה על עמידותם הפיננסית של משקי הבית. מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל.

https://brookdale-web.s3.amazonaws.com/uploads/2021/06/HEB_Report_S-194-21.pdf

מרכז המחקר והמידע של הכנסת. (2021). חינוך פיננסי-כלכלי במערכת החינוך בישראל.

https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/74c23122-2624-ec11-8138-00155d0403e7/2_74c23122-2624-ec11-8138-00155d0403e7_11_18260.pdf

פעמונים. (2022). התועלת החברתית להשקעה (SROI) של פעילות הליווי בעמותת פעמונים.

<https://www.paamonim.org/wp-content/uploads/2023/01/%D7%94%D7%AA%D7%95%D7%A2%D7%9C%D7%AA-%D7%94%D7%97%D7%91%D7%A8%D7%AA%D7%99%D7%AA-%D7%9C%D7%94%D7%A9%D7%A7%D7%A2%D7%94-SROI-%D7%A9%D7%9C-%D7%A4%D7%A2%D7%99%D7%9C%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%9C%D7%99%D7%95%D7%95%>

Australian Securities and Investments Commission (ASIC). (2024). Annual report 2023–24.

https://download.asic.gov.au/media/nwridckz/asic-annual-report-2023-24_full.pdf

Batsaikhan, U., & Demertzis, M. (2018). Financial literacy and inclusive growth in the European Union (No. 2018/08). Bruegel.

<https://www.econstor.eu/bitstream/10419/208015/1/1028806345.pdf>

Bucci, A., Calcagno, R., & Marsiglio, S. (2022). Financial literacy, human capital and economic growth. MIMEO.

<https://gflec.org/wp-content/uploads/2022/04/Calcagno-Riccardo-Financial-Literacy-Human-Capital-and-Economic-Growth.pdf>

Bruhn, M., Garber, G., Koyama, S., & Zia, B. (2022). The long-term impact of high school financial education: evidence from Brazil. World Bank.

https://files.consumerfinance.gov/f/documents/cfpb_bruhn-et-al-conference.pdf

Commission for Financial Capability. (2024). National strategy for financial capability 2025–2027.

https://assets.retirement.govt.nz/public/Uploads/National-Strategy/National-Strategy-2025-2027_WEB.pdf

De Barros, J., Beneventano, M., Salhut, M., Ben-Zur, R., & LeFevre, S. (2021). Developing a financial inclusion program for Israel's Arab and Ultra-Orthodox communities: A global perspective. Columbia University School of International and Public Affairs, prepared for the Bank of Israel.

https://www.sipa.columbia.edu/sites/default/files/migrated/downloads/Bank%2520of%2520Israel%2520Capstone%2520Project_Final%2520Report_For%2520Publication.pdf

Fernandes, D., Lynch Jr, J. G., & Netemeyer, R. G. (2014). Financial literacy, financial education, and downstream financial behaviors. *Management science*.

<https://pubsonline.informs.org/doi/abs/10.1287/mnsc.2013.1849>

Hastings, J. S., Madrian, B. C., & Skimmyhorn, W. L. (2013). Financial literacy, financial education, and economic outcomes. *Annu. Rev. Econ.*

<https://www.annualreviews.org/content/journals/10.1146/annurev-economics-082312-125807>

Kaiser, T., Lusardi, A., Menkhoff, L., & Urban, C. (2022). Financial education affects financial knowledge and downstream behaviors. *Journal of Financial Economics*.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0304405X21004281>

Li, M. (2024). Sorted in Schools, Te whai hua – kia ora: 2023/24 survey report. New Zealand Council for Educational Research (NZCER).

<https://www.nzcer.org.nz/sites/default/files/downloads/Sorted%20in%20Schools%20Te%20whai%20hua%E2%80%933kia%20ora%202023-24%20survey%20report.pdf>

Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2011). Financial literacy and planning: Implications for retirement wellbeing. NBER Working Paper.

https://www.nber.org/system/files/working_papers/w17107/w17107.pdf

OECD. (2015). National Strategies for Financial Education. OECD Publishing.

<https://doi.org/10.1787/a8916d0e-en>.

OECD. (2018). PISA 2018 financial literacy assessment framework.

<https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/about/programmes/edu/pisa/pisa-test/PISA2018-financial-literacy-items.pdf>

OECD/INFE. (2020). International survey of adult financial literacy. OECD Publishing.

<https://doi.org/10.1787/145f5607-en>

OECD/INFE. (2023). International survey of adult financial literacy. OECD Publishing.

<https://doi.org/10.1787/56003a32-en>

Preston, A. (2020). Financial literacy Brief: Financial Literacy in Australia-Insights from HILDA.

https://api.research-repository.uwa.edu.au/ws/portalfiles/portal/73668586/Financial_Literacy_in_Australia.pdf

Rand, D. G., Newman, G. E., & Wurzbacher, O. M. (2014). Social context and the dynamics of cooperative choice. *Journal of behavioral decision making*.

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/bdm.1837>

Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of political Economy*.

https://www.nber.org/system/files/working_papers/w3210/w3210.pdf

Van Rooij, M., Lusardi, A., & Alessie, R. (2011). Financial literacy and stock market participation. *Journal of Financial economics*.

https://www.nber.org/system/files/working_papers/w13565/w13565.pdf